

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній рівень - бакалавр

**на тему: «АРКТИКА ЯК ПРОСТІР МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ:
ПОТЕНЦІАЛ ООН У ЗБЕРЕЖЕННІ МИРУ ТА СТАБІЛЬНОСТІ»**

Виконав:

Здобувач 4 року навчання,

Спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Дзвінчук Василь Юрійович

Керівник:

Чорногор Ярослав Олексійович,

Кандидат історичних наук,

старший викладач

кафедри міжнародних відносин

Київ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В АРКТИЦІ	5
1.1. Міжнародно-правовий статус Арктичного регіону та концептуальні підходи до його вивчення	5
1.2. Теоретичні моделі конкуренції держав у високих широтах: економічні, безпекові та політичні виміри	10
1.3. Теоретичні підходи до аналізу міжнародної конкуренції в Арктичному регіоні: економічні, безпекові та політичні аспекти	14
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА ДИНАМІКА ТА КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ БЕЗПЕКИ В АРКТИЧНОМУ РЕГІОНІ	27
	27
2.2. Геополітичні актори та їхні довгострокові інтереси в Арктиці	30
2.3. Територіальні претензії, доступ до ресурсів і мілітаризація як основні фактори напруги	34
РОЗДІЛ 3. ІНСТРУМЕНТИ ТА ПРАКТИЧНА УЧАСТЬ ООН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОСТІ В АРКТИЦІ	38
3.1. Механізми міжнародного права та регуляторна база ООН щодо діяльності в Арктичній зоні	38
3.2. Дипломатичні підходи, посередницькі формати та можливості прямої участі ООН у врегулюванні арктичних конфліктів	41
3.3. Перспективні моделі глобального управління Арктикою та можливості посилення впливу ООН	44
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
АНОТАЦІЯ	611

ВСТУП

Арктика впродовж останніх десятиліть перетворюється з периферійного простору світової політики на один із ключових регіонів глобальної взаємодії. Стрімкі кліматичні зміни, технологічний прогрес та зростання економічної привабливості Півночі актуалізували питання освоєння арктичних ресурсів, контролю над морськими шляхами та забезпечення стратегічної безпеки. У цьому контексті Арктичний регіон дедалі частіше розглядається як потенційний простір міжнародної конкуренції, де переплітаються інтереси провідних держав світу, транснаціональних компаній і міжнародних організацій. Посилення конкуренції за доступ до природних ресурсів, ускладнення територіальних претензій та зростання військової активності створюють нові виклики для глобальної та регіональної стабільності.

У цих умовах особливої значущості набуває діяльність Організації Об'єднаних Націй як провідного інституту глобального врядування, здатного забезпечити політико-правові рамки співпраці та запобігти ескалації конфліктів. ООН може відігравати ключову роль у формуванні міжнародно-правових механізмів, розвитку посередництва та підтриманні балансу інтересів між державами, що змагаються за вплив у Арктиці. Аналіз потенціалу ООН у забезпеченні миру й стабільності в Арктичному регіоні дозволяє глибше зрозуміти можливості й обмеження сучасної системи міжнародних відносин у контексті глобальних трансформацій.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням геополітичної та економічної значущості Арктики, де потепління клімату відкриває доступ до нових транспортних маршрутів і невикористаних природних ресурсів. На тлі загострення міжнародної конкуренції за домінування в регіоні посилюється ризик виникнення політичних та військових конфліктів, що може мати глобальні наслідки для міжнародної безпеки. Водночас міжнародно-правові механізми регулювання діяльності в Арктиці залишаються фрагментованими й потребують подальшого вдосконалення. ООН, як універсальна структура міжнародного співтовариства, має

потенціал відіграти визначальну роль у забезпеченні стабільності, проте межі та ефективність цього потенціалу досі не є однозначно визначеними, що й актуалізує вибір теми.

Мета роботи – з'ясувати витoki Арктики як простору міжнародної конкуренції та обґрунтувати потенціал Організації Об'єднаних Націй у збереженні миру та стабільності в регіоні.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

1. Сформулювати теоретико-методологічні засади аналізу міжнародної конкуренції в Арктиці.
2. Охарактеризувати міжнародно-правовий статус Арктичного регіону та ключові підходи до його вивчення.
3. Класифікувати теоретичні моделі конкурентної взаємодії держав у високих широтах.
4. Відстежити еволюцію геополітичних передумов та динаміку формування міжнародного інтересу до Арктики.
5. Визначити основних акторів, їхні довгострокові інтереси та чинники напруження в регіоні.
6. Систематизувати механізми, інструменти та практичну діяльність ООН у сфері регулювання арктичної безпеки.
7. Змодельовати перспективні моделі глобального управління Арктикою та можливості посилення ролі ООН у забезпеченні стабільності.

Об'єкт дослідження – міжнародні відносини в Арктичному регіоні.

Предмет дослідження – міжнародна конкуренція держав у Арктиці та потенціал ООН у забезпеченні миру й стабільності в регіоні.

Методи дослідження: синтез, порівняльний аналіз, історичний метод, case study.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та анотації.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В АРКТИЦІ

1.1. Міжнародно-правовий статус Арктичного регіону та концептуальні підходи до його вивчення

Через унікальні географічні та геополітичні особливості Арктичного регіону наукові кола та державні установи протягом багатьох десятиліть займалися формуванням концепцій міжнародно-правового регулювання. Основна мета цих зусиль полягала в тому, щоб створити правову систему, яка б визначала особливу відповідальність держав за управління арктичними територіями та водними просторами, одночасно закріплюючи за ними виключні права на використання ресурсів. Такі правові конструкції покликані враховувати законні інтереси арктичних держав, забезпечуючи баланс між суверенітетом національних територій і необхідністю міжнародного співробітництва в регіоні.

На сучасному етапі важливою складовою міжнародно-правового режиму Арктики є доктринальна позиція приарктичних країн, які формують обґрунтування своїх територіальних претензій. Це включає визначення прав на користування природними ресурсами, контроль за морськими шляхами та встановлення юрисдикції над різними частинами регіону. Кожна держава намагається закріпити свої інтереси через науково-правові аргументи, докази історичних освоєнь територій і надання детальних картографічних та геологічних матеріалів, що підтверджують її законні права.

Визначення територіальних прав у цьому регіоні не є лише юридичним питанням – воно тісно пов'язане з питаннями безпеки, економічного розвитку та екологічного збереження. Доктринальні підходи, які використовують держави, дозволяють не лише закріпити їхні права на ресурси, але й визначити рамки для мирного співіснування та співпраці в північних широтах, що стає особливо актуальним на тлі посилення глобальної конкуренції за стратегічні інтереси в Арктиці.

Теоретико-методологічні засади аналізу міжнародної конкуренції в Арктичному регіоні ґрунтуються на інтеграції класичних і сучасних теорій міжнародних відносин, геополітики, геоекономіки та спеціалізованих досліджень полярних регіонів. Такий підхід дозволяє розглядати Арктику одночасно як простір економічної експансії, безпекового суперництва та політико-правового регулювання. Еволюція цих підходів відбувалася від біполярної логіки Холодної війни до умов сучасної багатопolarity, у межах якої конкуренція дедалі частіше переплітається з кооперацією, зумовленою кліматичними змінами, зростанням доступності ресурсів і необхідністю колективного управління регіоном.

Реалістичний і неореалістичний підхід становить одну з базових аналітичних рамок. Його фундамент було закладено у працях Ганса Моргентау „Politics Among Nations“ 1948 року та Кеннета Вальца „Theory of International Politics“ 1979 року, де міжнародна система трактується як анархічна, а держави - як головні актори, що прагнуть максимізувати владу і безпеку. В арктичному контексті ці ідеї розвинуті у працях Пола Хофа „International Politics of the Arctic“ 2013 року та Роба Хюберта „A New Cold War in the Arctic?“ 2019 року. В українській науці важливий внесок зробив Микола Замікула у праці „Мілітаризація Арктики як проблема міжнародної безпеки“ 2017 року, де Арктика аналізується як зона зростаючої військово-політичної напруги між РФ, США, Канадою та зацікавленими позарегіональними акторами, насамперед Китаєм. У межах цього підходу економічна конкуренція за вуглеводні та рідкісні мінерали розглядається як ключовий драйвер безпекових стратегій, що посилює мілітаризацію регіону та роль НАТО. Ресурсний аспект детально аналізує Микола Фесенко у праці „Ресурсна конкуренція між провідними державами на початку ХХІ століття“ 2023 року, де боротьба за арктичні ресурси подається як складова глобального суперництва США, Китаю та РФ [29, с.160].

Ліберальний підхід пропонує альтернативну інтерпретацію, акцентуючи на можливостях співпраці та отриманні абсолютних вигод через інститути й міжнародні режими. Його теоретичні засади сформульовані Робертом Кеохейном у праці „After Hegemony“ 1984 року та Джозефом Наєм у концепції м'якої сили 2004 року. В арктичних дослідженнях цей підхід представлений роботами Валерія

Конишева та Олександра Сергунина „Арктика на перехресті геополітичних інтересів“ 2010 року, а також Лассі Хейнінена в „Arctic Yearbook“ 2019 року. Центральним інституційним елементом виступає Арктична рада, створена у 1996 році, яка забезпечує координацію співпраці у сфері екології, науки та сталого розвитку. Важливу правову основу формує Конвенція ООН з морського права 1982 року, що визначає статус морських просторів і механізми розмежування континентального шельфу. Українська дослідниця Євгенія Іванькіна у праці „Арктичний вектор у зовнішній політиці Канади“ 2024 року застосовує ліберальну парадигму для аналізу канадської політики через багатосторонні формати, включно з Арктичною радою та системою NORAD, акцентуючи на екологічній безпеці, правах корінних народів і розвитку критичних мінералів [13].

Соціальний конструктивізм зосереджується на ролі ідентичностей, норм і наративів, що формують арктичну політику. Теоретичною основою є праця Олександра Вендта „Social Theory of International Politics“ 1999 року. У застосуванні до Арктики важливими є дослідження Джессіки Шадіан „Navigating Political Borders“ 2018 року та Ребекки Пінкус і Салмана Алі „Frame Theory and Arctic Discourse“ 2016 року. Вони показують, як дискурси „битви за Арктику“ або „спільної спадщини“ впливають на політичні рішення. Українські авторки Алла Кикина та Олена Заяць у праці 2023 року аналізують російські та китайські ініціативи через призму наративів про екологічні та соціальні ризики, спираючись на дослідження Марка Лантейна та Анн-Марі Брейді щодо арктичної стратегії Китаю [14, с.18].

Додатково теорія глобального врядування, розроблена Оріном Янгом у працях 2012 і 2019 років, описує Арктику як режимний комплекс із множинними акторами та неієрархічною координацією. Критична геополітика Лассі Хейнінена 2018 року та геоекономічний підхід, адаптований від Майкла Портера, дозволяють аналізувати конкуренцію за логістичні маршрути, насамперед Північний морський шлях, і за місце Арктики у глобальному енергетичному переході, що детально розглянуто в роботі Андрія Добея 2025 року [11].

У перспективі розвиток міжнародно-правового режиму регіону потребує подальшого узгодження багатосторонніх домовленостей, які б поєднували принципи національного суверенітету з вимогами міжнародного співробітництва, а також забезпечували ефективний захист унікальної екосистеми Арктики та прав корінного населення, що проживає на півночі планети.

У другій половині XIX – на початку XX століття юристи та фахівці з міжнародного права активно працювали над формуванням правових принципів, які б регламентували використання арктичних територій. У цьому контексті вони виділили три ключові концептуальні напрями. Перший підхід ґрунтувався на ідеї, що Арктика є унікальним простором, який, хоча й розташований на території конкретних держав, фактично перебуває у спільному користуванні міжнародної спільноти. Другий напрямок розвивав ідею правового кондомініуму – колективного володіння та відповідальності держав за управління ресурсами та врегулювання суперечок. Третій принцип передбачав поділ Арктики на сектори, коли кожен сектор належить до сфери впливу прибережної держави, що дозволяло формалізувати права на ресурси та морські шляхи.

У практичному застосуванні саме секторальний підхід отримав найбільше поширення серед деяких арктичних держав. Канада та Російська Федерація (успадкувавши підхід Радянського Союзу) протягом багатьох десятиліть дотримуються концепції поділу Арктики на сектори. У випадку Канади ключові законодавчі акти були ухвалені у 1925 році, а Радянський Союз закріпив аналогічний принцип постановою 1926 року. Ці документи проголошували суверенітет над землями та островами всередині сектора, межі якого простягалися до Північного полюса.

Проте не всі держави визнають секторальний принцип. Сполучені Штати з самого початку категорично відкидали його і продовжують не визнавати відповідні претензії Канади та РФ. Норвегія також наполягає на застосуванні загальних норм міжнародного морського права. Королівство Данія (через автономну територію Гренландії) діє переважно в рамках Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), обґрунтовуючи свої претензії на розширення континентального

шельфу науковими даними про продовження шельфу Гренландії, зокрема щодо Ломоносівського хребта, а не секторальним поділом.

Відповідно до положень Конвенції ООН з морського права 1982 року, кожна прибережна держава автоматично отримує суверенні права на 12-мильну територіальну смугу та може проголошувати виключну економічну зону до 200 морських миль. Крім того, держава має право претендувати на розширення континентального шельфу за межі 200 морських миль за умови надання Комісії ООН з меж континентального шельфу науково обґрунтованих геологічних і геофізичних доказів, що відповідна ділянка є природним продовженням її сухопутної території.

У сучасних умовах Канада, Російська Федерація та Данія (через Гренландію) активно заявляють права на розширення континентального шельфу, зокрема на ділянки, пов'язані з Ломоносівським хребтом, спираючись на положення Конвенції ООН та результати власних наукових експедицій. Сполучені Штати, які досі не ратифікували Конвенцію 1982 року, не можуть використовувати її механізм для офіційного розширення шельфу, проте активно застосовують дипломатичні та економічні інструменти впливу.

Важливим кроком у врегулюванні територіальних питань стала Ілуліссатська декларація 2008 року, підписана п'ятьма приарктичними державами – Російською Федерацією, США, Канадою, Норвегією та Данією. У документі було підтверджено, що існуюча міжнародно-правова база, насамперед Конвенція ООН з морського права, є достатньою для управління Північним Льодовитим океаном, і немає потреби у створенні нового всеосяжного правового режиму.

Незважаючи на встановлені міжнародно-правові рамки, процес делімітації континентального шельфу залишається складним і тривалим. Зокрема, претензії на Ломоносівський хребет, відкритий у 1948 році, перетинаються між Російською Федерацією, Канадою та Данією. Російська Федерація, Данія та Канада подали відповідні заявки до Комісії ООН, обґрунтовуючи їх геологічними даними. Невизначеність меж шельфу ускладнює освоєння ресурсів і створює додаткові виклики для інвестицій та міжнародної координації.

Загалом кожна держава, зацікавлена в Арктиці, формує власну комплексну геостратегію, що відображає поєднання національних інтересів, економічних очікувань і безпекових пріоритетів. Арктичний регіон наочно демонструє, що чинні міжнародно-правові інструменти дедалі частіше потребують адаптації до викликів XXI століття, зокрема танення льодів, зростання судноплавства та посилення конкуренції за ресурси. Оптимальна модель правового регулювання повинна поєднувати національний суверенітет з ефективними механізмами міжнародного співробітництва, врегулювання спорів, охорони екосистем та забезпечення стабільності.

На регіональному рівні перспективною платформою залишається Арктична рада, заснована у 1996 році. Вона виконує важливу координаційну роль у питаннях сталого розвитку, екології та наукових досліджень, хоча й не є безпековою організацією. Правовий режим Арктики продовжує еволюціонувати під впливом кліматичних змін і геополітичної динаміки, вимагаючи від держав балансу між власними інтересами та колективними зусиллями міжнародного співтовариства.

1.2. Теоретичні моделі конкуренції держав у високих широтах: економічні, безпекові та політичні виміри

Арктичний регіон, відомий своїми значними природними ресурсами та стратегічним розташуванням, поступово перетворився на один із ключових осередків міжнародних суперечок щодо територіальних прав. Причини цих претензій є багатовимірними й поєднують історичні, економічні, політичні та правові чинники, які формують сучасну геополітичну динаміку навколо Північного полюса.

Особливий міжнародно-правовий статус Арктики значною мірою визначає характер цих суперечностей. Регіон охоплює території за Північним полярним колом (північніше 66°33' пн. ш.). Відповідно до норм міжнародного права, жодна держава не має повного суверенітету над усім регіоном. Приарктичні країни -

США, Канада, Норвегія, Данія (через Гренландію), Ісландія та Російська Федерація - мають юрисдикцію в межах 12-мильної територіальної смуги та виключної економічної зони до 200 морських миль. За межами цих зон води вважаються відкритим морем, а морське дно в центральній частині Арктичного океану - „спадщиною всього людства“ і регулюється Конвенцією ООН з морського права 1982 року (UNCLOS). Загальна площа Арктики (включаючи океан і прилеглі землі) становить приблизно 14–15 млн км², з яких значну частину займає Північний Льодовитий океан. Координацію взаємодії в регіоні забезпечує Арктична рада, створена у 1996 році [11, с. 282].

У межах цього правового поля держави активно просувають власні національні інтереси, що створює теоретичні моделі конкуренції з виразними економічними, безпековими та політичними вимірами. Економічний вимір конкуренції пов'язаний з доступом до природних ресурсів і нових транспортних маршрутів. За оцінками Геологічної служби США (USGS), в Арктиці може бути зосереджено близько 13 % нерозвіданих світових запасів нафти та 30 % запасів природного газу, причому більшість цих ресурсів розташована в офшорних зонах. Танення льодів відкриває перспективи для комерційного використання Північного морського шляху (для Росії) та Північно-Західного проходу (для Канади), що суттєво скорочує відстань між Європою та Азією. Ці можливості стимулюють економічне суперництво, де контроль над ресурсами та логістичними коридорами стає ключовим фактором конкурентоспроможності держав.

Безпековий вимір проявляється у нарощуванні військової присутності та контролі над стратегічними акваторіями. Арктика розглядається як потенційний театр військових дій, де питання захисту морських комунікацій, підводних об'єктів та криголамного флоту набувають особливого значення. Політичний вимір включає боротьбу за вплив на формування правил регіонального управління, статус неарктичних акторів (зокрема Китаю як „близькоарктичної держави“) та інтерпретацію норм міжнародного права.

Конкретні приклади територіальних претензій ілюструють ці виміри. Канада наполягає на визнанні Північно-Західного проходу своїми внутрішніми водами, що

викликає заперечення з боку США та інших держав, які вважають його міжнародним морським шляхом. Оттава також прагне розширити межі континентального шельфу, зокрема щодо Ломоносівського хребта. Через автономну територію Гренландії Данія у 2014 році подала до Комісії ООН заявку на розширення шельфу, обґрунтовуючи її як природне продовження гренландського континентального шельфу, включаючи частини Ломоносівського хребта та центральні райони Арктичного басейну. Ці претензії частково перетинаються з канадськими, що ускладнює делімітацію [13, с. 25].

Сполучені Штати, не ратифікувавши Конвенцію ООН з морського права, не можуть використовувати її механізм для офіційного розширення шельфу, але активно відстоюють інтереси в Чукотському морі та морі Бофорта і заперечують канадську позицію щодо Північно-Західного проходу. Норвегія у 2009 році отримала схвалення Комісії ООН на розширення шельфу на 235 000 км² і продовжує відстоювати свої права в регіоні.

Особливу форму має статус архіпелагу Шпіцберген. Згідно з Паризьким договором 1920 року, Норвегія має повний суверенітет над архіпелагом, але договір надає громадянам усіх країн-підписантів рівне право на економічну діяльність на островах та в територіальних водах. Водночас питання поширення цих прав на континентальний шельф навколо Шпіцбергена залишається дискусійним: Норвегія вважає шельф частиною свого материкового шельфу, тоді як деякі держави (зокрема Росія) наполягають на застосуванні принципів недискримінації договору й до шельфу.

Претензії на арктичні ресурси не обмежуються приарктичними державами. Країни, що не мають прямого виходу до регіону (Японія, окремі європейські держави, Китай), виявляють активний економічний і науковий інтерес, зосереджуючись на участі в розробці ресурсів, логістиці та дослідницьких проєктах [29, с. 170].

Однією з найбільш суперечливих є ситуація навколо Ломоносівського хребта. Російська Федерація, Канада та Данія (через Гренландію) обґрунтовують свої претензії на різні сегменти хребта як на природне продовження свого

континентального шельфу, подаючи відповідні дані до Комісії ООН з меж континентального шельфу. Ці перехресні заявки створюють складну мережу юридичних і політичних взаємодій.

Сучасні територіальні претензії в Арктиці демонструють складну взаємодію між історичними підходами та нормами UNCLOS. Якщо Канада та Російська Федерація продовжують частково спиратися на секторальний принцип XX століття, то Данія (через Гренландію) та Норвегія акцентують виключно на науково обґрунтованому продовженні континентального шельфу відповідно до статті 76 Конвенції. Це створює не лише правову, але й політичну напругу, оскільки остаточне розмежування шельфу вимагає двосторонніх переговорів або звернення до міжнародних судових інстанцій.

Економічний вимір конкуренції посилюється через зростання інтересу до критичних мінералів, необхідних для зеленого переходу. Арктика містить значні запаси рідкісноземельних елементів, кобальту, літію та інших стратегічних матеріалів. Це трансформує регіон з традиційного джерела вуглеводнів у ключовий елемент глобальних ланцюгів постачання, що приваблює не лише приарктичні держави, але й технологічно розвинені економіки Азії та Європи.

Політичний вимір конкуренції проявляється у боротьбі за інтерпретацію ключових морських шляхів. Зокрема, статус Північно-Західного проходу залишається невирішеним: Канада розглядає його як свої внутрішні води з правом регулювати судноплавство, тоді як США та низка інших держав вважають його міжнародним протокою з режимом транзитного проходу. Така розбіжність у правових позиціях безпосередньо впливає на потенціал комерційного використання маршруту та на безпекові розрахунки держав.

У цілому теоретичні моделі конкуренції в Арктиці еволюціонують від класичної ресурсної боротьби до комплексного суперництва, де економічні вигоди переплітаються з безпековими ризиками та політичними амбіціями щодо формування майбутнього режиму управління регіоном. Ця динаміка вимагає від держав не лише відстоювання національних інтересів, але й пошуку механізмів

балансу між конкуренцією та необхідністю колективного реагування на транснаціональні виклики, такі як зміна клімату та екологічна деградація.

Територіальні претензії в Арктиці тісно пов'язані з питаннями національної безпеки, доступу до ресурсів, екологічного захисту, прав корінних народів і використання наукових досліджень як інструменту геополітики. Вони мають динамічний характер: кліматичні зміни, технологічний прогрес і танення льодів постійно змінюють економічну привабливість і стратегічну цінність окремих районів. Водночас держави нерідко поєднують конкурентні дії з елементами співпраці - спільними науковими експедиціями, охороною довкілля та пошуково-рятувальними операціями, що підтримує певний баланс між суперництвом і кооперацією.

Таким чином, територіальні претензії в Арктиці є складним багатогранним явищем, що формується на перетині правових норм, економічних інтересів, безпекових розрахунків і політичних стратегій. Вони відображають унікальність регіону та створюють специфічну динаміку міжнародних відносин у високих широтах, де традиційні моделі конкуренції держав набувають нових економічних, безпекових і політичних вимірів.

1.3. Теоретичні підходи до аналізу міжнародної конкуренції в Арктичному регіоні: економічні, безпекові та політичні аспекти

Ідея надання Арктичному регіону особливого міжнародного статусу вперше була озвучена Михайлом Горбачовим під час його програмної промови 1 жовтня 1987 року в Мурманську. Тодішній Генеральний секретар ЦК КПРС закликав перетворити Арктику на „зону миру та конструктивної співпраці“, намагаючись відокремити арктичні питання від загальної логіки глобального протистояння між СРСР і західними державами. Концепція передбачала використання регіону як нейтральної платформи для спільної діяльності в сферах екології, науки, економіки та безпеки, а не як арени політичної чи військової конфронтації. У подальші роки

окремі елементи цієї ініціативи були частково реалізовані, зокрема через створення Арктичної ради у 1996 році, хоча сам задум так і не набув повного втілення.

Саме з цієї ідеологічної спадщини виростає сучасне уявлення про Арктику як потенційний простір обмеженої, але конструктивної співпраці між великими державами. У цьому контексті автори Мін Пан і Генрі П. Хантінгтон у роботі 2024 року звертаються до концепції „арктичного експеціоналізму“, яка раніше дозволяла Заходу підтримувати співпрацю з РФ в регіоні попри інші геополітичні напруження. Дослідники розглядають можливість оновлення цієї концепції вже в умовах китайсько-американського суперництва. На їхню думку, такий підхід здатен зменшити рівень міжнародної напруженості й водночас сприяти сталому розвитку самої Арктики через спільні наукові та екологічні проєкти [59, с. 73].

Попри поширене уявлення про Арктику як про віддалений, майже недоторканий простір із винятковими природними ландшафтами, реальний зміст цього регіону значно складніший. Арктика є зоною перетину екологічних процесів, інтересів провідних держав, економічних стратегій і військово-політичних розрахунків. Її значення визначається не лише природною унікальністю, а й стратегічною роллю у глобальній системі безпеки та світовій економіці. У період Холодної війни північні широти стали важливою складовою протистояння між Радянським Союзом, Сполученими Штатами та структурами НАТО, де кожна сторона прагнула зміцнити контроль над ключовими напрямками та маршрутами. Після завершення цього глобального конфлікту держави на певний час зробили ставку на співпрацю, однак події останнього десятиліття засвідчили поступове повернення до логіки суперництва. Активне нарощування військового потенціалу РФ та зростання присутності Китаю відбуваються швидшими темпами, ніж стриманіші кроки США та їхніх союзників, що перетворює Арктику на критично важливий простір для забезпечення безпеки, контролю над стратегічними ресурсами та управління новими морськими шляхами [15].

У перші десятиліття після закінчення Холодної війни взаємодія держав у високих північних широтах переважно ґрунтувалася на співробітництві, прагненні до стабільності та розвитку дипломатичних механізмів. Країни намагалися

узгоджувати свою діяльність, уникати відкритого протистояння та вибудовувати спільні підходи до управління природними ресурсами й морськими транспортними коридорами. У цей період Арктика часто наводилася як приклад регіону, де стратегічна значущість не заважала підтриманню відносного балансу інтересів між провідними державами, що забезпечувало передбачуваність політичних і економічних процесів [19].

Однак після 2014 року, на тлі анексії Криму РФ, а особливо після повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році, ситуація в Арктиці суттєво змінилася. Попередній рівень стабільності був порушений, а зростання військової активності Москви, у поєднанні з відповідними кроками західних арктичних країн, призвело до загострення безпекової конкуренції. Особливо проблемною стала відсутність сталих і прозорих каналів взаємодії між збройними силами держав, які раніше дозволяли координувати дії, проводити спільні навчання та зменшувати ризики небезпечних інцидентів.

У результаті в Арктиці сформувалася ситуація, яку можна охарактеризувати як „безпековий парадокс“. З одного боку, держави на офіційному рівні декларують прихильність до співпраці та збереження миру, а з іншого - нарощування військової присутності й демонстрація стратегічних можливостей підвищують ймовірність непередбачуваних подій. У таких умовах навіть незначні помилки або випадкові дії можуть мати серйозні наслідки, перетворюючи Арктику на один із найбільш чутливих і потенційно нестабільних регіонів сучасної системи міжнародних відносин.

Більш того, тенденції останніх років свідчать, що конкуренція у північних широтах не обмежується лише військовою сферою. Зростає інтерес до контролю над природними ресурсами, новими морськими транспортними маршрутами та екологічно важливими територіями. Безпекова напруга у регіоні набуває комплексного характеру: вона поєднує стратегічні, економічні та екологічні аспекти, що робить управління Арктикою ще більш складним і вимагає нових моделей міжнародної взаємодії [54].

Одним із ключових факторів сучасної геополітики Арктики є прискорена зміна клімату. За даними Arctic Report Card 2025, Арктика нагрівається більш ніж удвічі швидше за глобальний середній показник. Останні десять років стали найтеплішими за всю історію спостережень у регіоні. Таке швидке потепління призводить до інтенсивного танення морського льоду, що радикально змінює доступність ресурсів і морських шляхів, одночасно посилюючи вразливість екосистем і традиційного способу життя корінних народів.

Танення льодовикового покриву відкриває раніше недоступні території для видобутку стратегічно важливих природних ресурсів. За оцінками Геологічної служби США (Circum-Arctic Resource Appraisal), в Арктиці може бути зосереджено близько 13 % нерозвіданих світових запасів нафти та 30 % запасів природного газу, переважно в офшорних зонах. Крім вуглеводнів, регіон привертає увагу через значні запаси критичних мінералів, необхідних для технологічного переходу до зеленої економіки. Це робить Арктику об'єктом особливої уваги держав із потужними економічними та військовими амбіціями.

Паралельно з ресурсним потенціалом відкриваються нові морські транспортні коридори, здатні значно скоротити відстань між портами Азії та Європи. Деякі прогнози вказують, що до кінця XXI століття Арктика може стати майже повністю доступною для комерційного судноплавства протягом більшої частини року. Це створює безпосередній економічний ефект - зменшення витрат на перевезення, скорочення часу доставки та підвищення ефективності логістики - але водночас піднімає гострі питання безпеки, екологічного контролю та правового регулювання використання цих маршрутів [37].

Внаслідок цих трансформацій Арктика дедалі більше сприймається не лише як регіональний, а й як глобальний геополітичний простір. Розподіл прав і зон впливу формує складну мережу взаємозалежностей, де економічні вигоди, військові інтереси та екологічні ризики переплітаються між собою. „Арктична п'ятірка“ (США, РФ, Канада, Данія через Гренландію та Норвегія) зберігає провідну роль, проте зростає вплив неарктичних акторів, насамперед Китаю, який

позиціонує себе як „близькоарктичну державу“ і просуває концепцію „Полярного шовкового шляху“.

Теоретичні підходи до аналізу міжнародної конкуренції в Арктиці повинні враховувати як класичні моделі суперництва держав, так і нові реалії, пов'язані з кліматичними змінами, технологічним прогресом і появою транснаціональних викликів. Регіон перетворюється на своєрідну лабораторію сучасних міжнародних відносин, де поєднуються елементи кооперації та жорсткої конкуренції, а успіх або невдача в управлінні Арктикою матиме далекосяжні наслідки для глобальної стабільності та сталого розвитку (див. рис. 1.1).

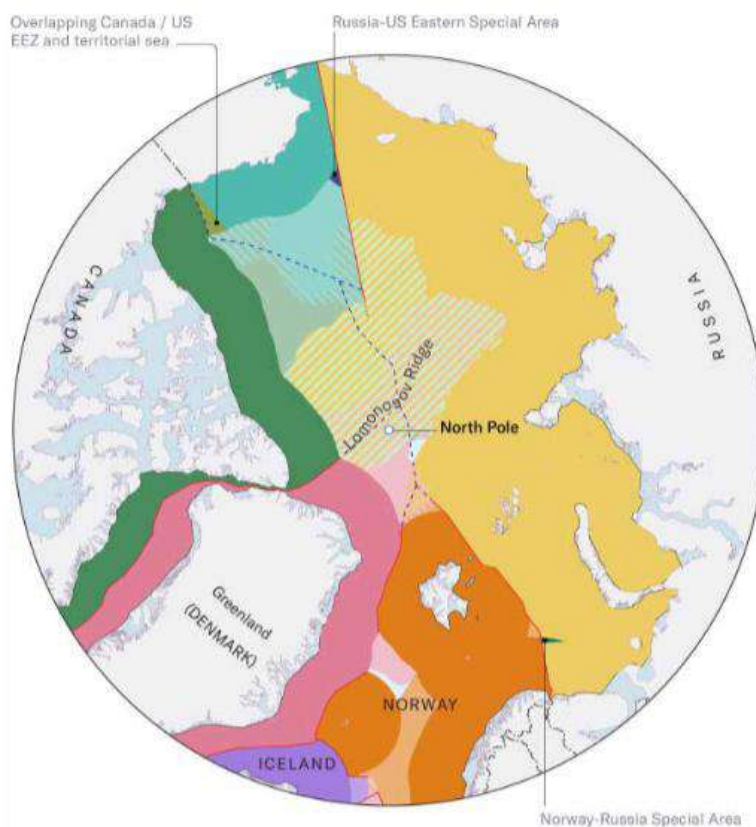

Рис. 1.1 Водні кордони та претензії держав на арктичні простори [45]

Жодна країна, що межує з Арктикою, не володіє повним суверенітетом над цим регіоном; усі дії держав у цьому просторі підпорядковані нормам міжнародного права. У межах своїх економічних зон із спеціальними правами вони можуть експлуатувати як біологічні, так і мінеральні ресурси – від риби та нафтових запасів до природного газу й відновлюваної енергії. Усі ці держави

беруть участь в Арктичній раді – міжурядовому органі, заснованому 1996 року для стимулювання координації дій між урядами та підтримки інтересів корінного населення регіону [31].

Попри відсутність формально закріплених регуляторних функцій, Арктична рада залишається центральним майданчиком для діалогу щодо спільних проблем і інтересів держав Арктичного регіону. Однак після анексії Криму Російською Федерацією у 2014 році, а згодом після її повномасштабної агресії проти України у 2022 році, взаємодія в межах Ради зазнала серйозних обмежень і фактично була призупинена. Політичні обставини суттєво ускладнили будь-які формати співпраці, поставивши під сумнів можливість колективної роботи з арктичних питань.

Після приблизно двох років паузи держави-члени дійшли згоди щодо часткового й суворо обмеженого відновлення діяльності Ради за участі РФ. Це відновлення стосується виключно роботи шести робочих груп та експертних підгруп і відбувається лише у форматі технічних віртуальних зустрічей. Політичний рівень взаємодії, зокрема участь послів і проведення очних засідань, залишається виключеним. Таким чином, співпраця зведена до мінімально необхідного функціонального рівня без обговорення ширших політичних питань. Таке рішення пояснюється насамперед практичними міркуваннями. По-перше, ефективна робота над кліматичними та екологічними проблемами Арктики неможлива без участі РФ, яка володіє найбільшою часткою арктичних територій. По-друге, відновлення обмеженої діяльності покликане спростити залучення корінних народів регіону, для яких письмові та бюрократизовані процедури ухвалення рішень виявилися складними й малоефективними. У результаті Арктична рада намагається зберегти хоча б мінімальний рівень функціональної взаємодії, балансуючи між політичною ізоляцією РФ та практичною необхідністю спільного реагування на транснаціональні виклики в Арктиці. Водночас повноцінний політичний діалог у межах Арктичної ради залишається замороженим [6].

Станом на 2025–2026 роки відновлення роботи Арктичної ради носить переважно технічний характер. Під час норвезького головування (2023–2025) було схвалено нові рекомендації для робочих груп, які дозволяють проводити віртуальні зустрічі та обмін інформацією в письмовій формі. Датське головування, що розпочалося у 2025 році, продовжує цей обмежений формат, затвердивши план на 2025–2027 роки, який включає понад 40 проєктів. Однак відсутність очних зустрічей на політичному рівні та обмежена комунікація значно уповільнюють реалізацію ініціатив і знижують загальну ефективність Ради як платформи регіонального управління.

Водночас, на тлі загострення стратегічної конкуренції в Арктиці дедалі більше держав, що не мають прямого географічного доступу до регіону, демонструють зацікавленість у його ресурсах і навігаційних шляхах. Зокрема, Китай обґрунтовує свою присутність історичними аргументами: посиляючись на участь у Договорі про Шпіцберген 1920 року (а не 1925) та створення дослідницької станції „Хуанхе“ в Нью-Олесунні у 2004 році (перша станція була відкрита раніше).

Від 2012 року Китай почав демонструвати посилену зацікавленість Арктикою, що відобразилося у зростанні державного фінансування та довгостроковому стратегічному плануванні. Уже у 2013 році Пекін отримав статус спостерігача в Арктичній раді, незважаючи на відсутність прямого географічного виходу до регіону. У 2017 році було презентовано концепцію „Полярного шовкового шляху“, а наступного року Китай оприлюднив „Білу книгу з арктичної політики“, де чітко окреслені наміри країни здійснювати раціональне та законне освоєння природних ресурсів Півночі.

Китай офіційно заявляє про дотримання суверенітету прибережних держав у питаннях освоєння мінеральних ресурсів, нафти, газу та рибних запасів у межах, визначених міжнародними нормами. Крім того, Пекін акцентує на намірах враховувати інтереси та потреби корінних народів, що проживають у арктичному регіоні [49].

Підхід Китаю до Арктики являє собою системний набір дій, що інтегрує економічні прагнення, безпекові міркування та амбіції щодо міжнародного визнання і посилення свого впливу. Хоча держава розташована далеко від Північного полюса, Пекін позиціонує себе як „партнера Арктики“ та „близькоарктичну державу“. Для зміцнення своєї присутності Китай вкладає ресурси в порти на арктичних та прилеглих територіях, зокрема в російський Архангельськ, у транспортні ініціативи, такі як „Арктичний експрес №1“, а також у розвиток криголамних технологій, включно з атомними та традиційними суднами [53].

Незважаючи на посилення кооперації між Пекіном і Москвою в Арктиці, їхня співпраця має чіткі обмеження та вразливі місця. Аналіз показує, що навіть у межах заявленого „стратегічного партнерства без обмежень“ ефективність спільних дій стримується низкою чинників. По-перше, існує необхідність збереження регіонального балансу сил; по-друге – економічні інтереси Китаю, що включають взаємодію із західними країнами. Окрім того, внутрішні бар'єри, зокрема проблеми інституційного та інфраструктурного характеру в російській Арктиці, стримують подальший розвиток двосторонніх ініціатив [50].

Більшість експертів сходяться на думці, що Пекін не планує зменшувати свої претензії на арктичні ресурси, особливо щодо корисних копалин Гренландії. Така позиція обумовлена стратегічною необхідністю диверсифікації джерел сировини, що тісно пов'язано з реалізацією програми „Зроблено в Китаї 2025“ та бажанням утвердити економічне лідерство на глобальному рівні. У Національному плані розвитку мінеральних ресурсів КНР на 2016–2020 роки зазначено понад двадцять ключових ресурсів, серед яких нафта, природний та сланцевий газ, вугілля, залізо, мідь, кобальт, літій, рідкоземельні елементи й цинк, що мають критичне значення для промислового сектору. Така стратегія демонструє зростаючу важливість Арктики для забезпечення ресурсної безпеки Китаю [14, с. 17].

Одночасно нарощування військово-морських можливостей Китаю та його автономні дії в Південно-Китайському морі викликали настороженість як у арктичних, так і у позаарктичних країн через потенційний перенос аналогічної

стратегії на Північний полюс. Амбіції КНР стати „морською потугою“ супроводжуються активним втручанням у північні води та інтеграцією регіону в масштабний проєкт „Один пояс, один шлях“ через маршрути Полярного шовкового шляху. Водночас реалізація арктичних проєктів у видобувній та транспортній сферах потребує величезних інвестицій і викликає побоювання щодо фінансової залежності партнерів, екологічних загроз та недостатньої прозорості процесів [20].

На фоні цих процесів низка держав, що мають вихід до Північного полюса, зокрема США, Данія, Норвегія та Швеція, а також Японія, проявляють стриману позицію щодо зростання впливу Китаю. Навіть РФ, попри формальне стратегічне партнерство з Пекіном, за даними окремих джерел, сприймає активність КНР з певною обережністю. Це фактично відкриває додаткові можливості для США та інших західних держав у протистоянні за регіональний вплив у Арктиці [51].

Складна динаміка регіону створює для США та інших західних держав нові можливості впливати на події в північних широтах. У відповідь американська сторона посилює власну присутність у Арктиці, будуючи довгострокову стратегію дій. Традиційно США мають доступ до регіону через Аляску, яку придбали у Російської імперії в 1867 році за 7,2 млн доларів – угода, що тоді отримала іронічну назву „Безглуздість Сьюарда“. Сьогодні ж цей крок виглядає як далекоглядне рішення: територія багата на природні ресурси, включно з рибою, копалинами та енергоресурсами, а американська дипломатія та економічні ініціативи активно фокусуються на проблематиці кліматичних змін [63].

Проголошення Сполученими Штатами у 2013 році власної стратегії розвитку Арктики стало відправною точкою для формування нинішнього балансу сил у північних широтах. У наступні роки, а особливо після 2022 року, Вашингтон був змушений коригувати підходи до регіону через активне нарощування російської військової присутності та зростання інтересу Китаю, який просував концепцію так званого „Полярного шовкового шляху“. У нових стратегічних документах США дедалі більше уваги зосереджувалося на оборонних спроможностях, модернізації арктичної інфраструктури та зміцненні взаємодії з союзниками по НАТО [58].

Важливим кроком стало прийняття у 2025 році Закону One Big Beautiful Bill Act, який передбачає рекордні інвестиції в розвиток Арктики - близько 9 млрд доларів. Зокрема, 4,3 млрд доларів спрямовано на будівництво важких криголамів Polar Security Cutters, 3,5 млрд - на середні Arctic Security Cutters і додаткові кошти - на легкі судна для навігації у льодових умовах. Закон також передбачає розширення нафтовидобувних ліцензій на Алясці, проведення аукціонів у районах Arctic National Wildlife Refuge та Cook Inlet, а також спрощення деяких процедур екологічного контролю. Ці заходи спрямовані на зміцнення військово-морської присутності США та розвиток критично важливої інфраструктури для енергетичної безпеки в Арктиці.

Втім, на практиці реалізація цих амбіційних планів зустрічає численні труднощі та виклики. Хоча на офіційному рівні арктичні енергетичні проєкти отримують підтримку, приватний капітал ставиться до них доволі стримано. Причиною є висока вартість освоєння північних територій і ризик того, що державний курс у сфері енергетики може різко змінитися, зробивши інвестиції менш доцільними.

Додатковим бар'єром виступає конкуренція з іншими впливовими гравцями. Передусім ідеться про РФ та Китай, чия активність у регіоні впливає на можливості Сполучених Штатів діяти вільно. Російська Федерація активно розширює військово-морську інфраструктуру в арктичній зоні та модернізує об'єкти вздовж ключових транспортних маршрутів, що створює для США стратегічні обмеження та ускладнює реалізацію їхніх довгострокових планів [67].

Отже, для підтримання стабільності та безпеки у Північному регіоні Сполученим Штатам необхідно знайти баланс між економічними прагненнями та екологічними й геополітичними обмеженнями. Якщо тенденція до скорочення льодовикового покриву збережеться, Арктика здатна стати ареною серйозних геополітичних, економічних і стратегічних змін, які можуть радикально змінити розподіл глобальної влади, загострити міжнародну конкуренцію та потенційні конфлікти.

Поступове розширення доступності арктичних просторів істотно змінює правила гри у світовій економіці та системі міжнародної торгівлі, що змушує Сполучені Штати переосмислювати свої довготривалі підходи до регіону. На тлі зростання економічної й військової активності РФ та Китаю північні території перетворюються на важливий елемент глобальної інфраструктури – від транспортних маршрутів до ресурсного забезпечення.

Для Вашингтона стає принциповим не втратити контроль над цими процесами, оскільки вони безпосередньо зачіпають питання енергетичної стійкості, політичної рівноваги та збереження міжнародного впливу США. Якщо ж не сформувати дієві інструменти управління та координації, Арктика у перспективі може перетворитися на осередок серйозних геополітичних протистоянь.

Міжнародне право відіграє ключову роль у вирішенні арктичних суперечок, забезпечуючи правову основу для врегулювання конфліктів та сприяючи співробітництву між державами в цьому стратегічно важливому регіоні. Роль міжнародного права в Арктиці є багатогранною та охоплює різні аспекти міждержавних відносин.

Міжнародне право відіграє визначальну роль у врегулюванні арктичних спорів, забезпечуючи правову основу для мирного розв'язання конфліктів і розвитку співпраці між державами. Воно охоплює широкий спектр питань - від делімітації морських просторів до захисту екосистем і прав корінних народів.

Ключовим юридичним орієнтиром залишається Конвенція ООН з морського права 1982 року. Цей документ встановлює правила користування морськими просторами, визначає межі територіальних вод, виключних економічних зон та континентального шельфу, а також містить механізми розв'язання спорів щодо морських кордонів. Саме на його положення спираються більшість арктичних держав при обґрунтуванні своїх претензій.

Важливе місце посідає діяльність Комісії ООН з меж континентального шельфу, яка розглядає заявки держав на розширення шельфу за межі 200 морських миль. Рекомендації Комісії мають вирішальне значення для юридичного закріплення прав на ресурси в Арктичному океані.

Мирне врегулювання суперечок забезпечується нормами Статуту ООН, зокрема статтею 33, яка передбачає широкий арсенал засобів - від прямих переговорів і посередництва до арбітражу та звернення до Міжнародного суду ООН або Міжнародного трибуналу з морського права. Ці інструменти активно застосовуються або можуть застосовуватися в арктичних справах.

Окремий блок норм стосується охорони навколишнього середовища. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, Паризька угода та Конвенція про біологічне різноманіття встановлюють міжнародні стандарти захисту вразливої арктичної екосистеми. Додатково діють спеціальні угоди, такі як Угода про запобігання нерегульованому рибальству в центральній частині Північного Льодовитого океану 2018 року.

Значну увагу міжнародне право приділяє регулюванню судноплавства. Полярний кодекс Міжнародної морської організації (ІМО), прийнятий у 2014 році, запроваджує обов'язкові технічні та екологічні вимоги до суден, що працюють у полярних водах, суттєво підвищуючи рівень безпеки та зменшуючи ризики забруднення.

Особливе значення мають норми щодо захисту прав корінних народів. Декларація ООН про права корінних народів 2007 року та Конвенція МОП №169 встановлюють стандарти участі цих спільнот у прийнятті рішень, що стосуються їхніх традиційних територій.

Міжнародне право також регулює наукові дослідження в Арктиці, закріплюючи принцип свободи наукової діяльності в відкритому морі при обов'язковому дотриманні екологічних норм. Крім того, існують спеціальні угоди щодо пошуку та рятування (Угода 2011 року), запобігання забрудненню з суден (МАРПОЛ), ядерної безпеки та боротьби з транскордонною екологічною шкодою.

Сучасні виклики змушують міжнародне право постійно адаптуватися. Переговори щодо міжнародного договору про збереження та стале використання морського біорізноманіття в районах за межами національної юрисдикції (BBNJ) можуть суттєво вплинути на управління центральною частиною Північного Льодовитого океану. Аналогічно питання космічної діяльності, телекомунікацій,

біобезпеки та навіть регулювання арктичного туризму дедалі частіше розглядаються крізь призму існуючих і нових норм міжнародного права.

Таким чином, міжнародне право виступає не лише інструментом врегулювання суперечок, а й основою для формування майбутнього режиму управління Арктикою. Воно забезпечує баланс між національними інтересами прибережних держав і глобальними потребами у збереженні унікальної екосистеми, захисті прав корінних народів та підтриманні стабільності в регіоні, який набуває дедалі більшого значення для світової політики та економіки.

Ефективність міжнародно-правових механізмів у Арктиці залежить від політичної волі держав і готовності до компромісів. У разі подальшого загострення геополітичної конкуренції саме міжнародне право може стати ключовим стабілізуючим фактором, здатним запобігти ескалації та забезпечити мирне та стале освоєння регіону.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА ДИНАМІКА ТА КЛЮЧОВІ ЧИННИКИ БЕЗПЕКИ В АРКТИЧНОМУ РЕГІОНІ

2.1. Геополітичні передумови та історія формування міжнародного інтересу до Арктики

У ХХІ столітті Арктика остаточно перетворилася на одну з ключових арен глобального геополітичного суперництва, трансформувавшись із замерзлої периферії на епіцентр зіткнення інтересів провідних держав світу. Цей регіон привертає увагу не лише через колосальні запаси енергоносіїв та мінералів, а й через відкриття нових стратегічних морських маршрутів, що стали доступними внаслідок стрімкого танення полярної криги. Кліматичні зміни в Арктиці відбуваються вдвічі швидше, ніж у середньому на планеті, що радикально змінює фізичну географію та відкриває доступ до глибоководного видобутку ресурсів, які раніше вважалися недосяжними. Головними гравцями залишаються держави „Арктичної п'ятірки“ - Росія, США, Канада, Норвегія та Данія, проте регіональний порядок дедалі більше розмивається через активне залучення неарктичних акторів, таких як Китай, Японія та країни ЄС. Кожен із цих суб'єктів розглядає регіон як простір для реалізації довгострокових амбіцій, де економічні вигоди нерозривно пов'язані з оборонною стратегією та науковим лідерством.

Російська Федерація посідає домінантне місце в арктичній геополітиці, володіючи найбільшою береговою лінією понад 24 000 км та розглядаючи цей регіон як фундамент своєї національної безпеки та економічного виживання. Для Москви Арктика - це не лише стратегічний ресурсний резерв, що включає унікальні родовища на Ямалі та Гданському шельфі, а й простір для демонстрації статусу великої держави через повний контроль над Північним морським шляхом. Росія активно мілітаризує регіон, створюючи зону заборони доступу (A2/AD) за допомогою модернізованих баз „Арктичний трилисник“ та розгортання систем С-400 на Новій Землі. Будівництво найпотужнішого у світі атомного криголамного

флоту дозволяє РФ диктувати умови навігації в регіоні, перетворюючи північні води на закриту зону впливу, що слугує як інструментом стримування НАТО, так і ключовим елементом ідеологічної концепції „великої полярної держави“.

Сполучені Штати Америки, навпаки, тривалий час діяли в Арктиці стримано, проте останніми роками різко активізували свою присутність, розглядаючи дії Росії та Китаю як пряму загрозу глобальній стабільності. Основні інтереси Вашингтона зосереджені на Алясці, яка забезпечує прямий вихід до Арктики та володіє величезними покладами вуглеводнів, видобуток яких стимулюється новими федеральними ліцензіями. У стратегічних документах 2022–2025 років США наголошують на необхідності посилення військової присутності та модернізації застарілої інфраструктури, зокрема через будівництво важких криголамів класу Polar Security Cutter. Арктика для Вашингтона стала північним флангом глобального протистояння, де головною метою є захист принципу свободи судноплавства та запобігання перетворенню Північного Льодовитого океану на зону виключного контролю окремих держав, що вимагає тісної координації з союзниками по НАТО.

Канада сприймає Арктику крізь призму національної ідентичності та непорушності суверенітету, розглядаючи Північно-Західний прохід як свої внутрішні води, а не міжнародну протоку. Це створює певне юридичне напруження навіть із союзними США, проте Оттава залишається непохитною у питаннях захисту прав корінних народів, зокрема інуїтів, та екологічного моніторингу територій. Канада інвестує значні кошти у наукові дослідження Ломоносівського хребта для обґрунтування претензій на розширення континентального шельфу, одночасно зміцнюючи військову інфраструктуру в межах системи NORAD. Для Оттави баланс між жорсткою дипломатією та екологічною відповідальністю є ключовим у збереженні статусу провідної полярної держави, що здатна самостійно контролювати величезні арктичні архіпелаги.

Норвегія та Данія реалізують свої інтереси через специфічні територіальні важелі: Осло фокусується на Баренцевому морі та архіпелазі Шпіцберген, поєднуючи членство в НАТО з прагматичним економічним освоєнням шельфу.

Норвезька модель вважається однією з найбільш збалансованих, де високі екологічні стандарти сусідствують із потужною військовою присутністю на кордоні з РФ. У той же час Данія діє через Гренландію, яка, попри рух до повної незалежності, залишається стратегічним активом Копенгагена в боротьбі за вплив у центральній Арктиці. Данія подає масштабні заявки до ООН, претендуючи на території аж до Північного полюса, спираючись на дані про геологічну спорідненість Гренландії з океанським дном, що робить її активним учасником юридичного переділу полярного простору.

Китай, не маючи безпосередніх кордонів в регіоні, офіційно оголосив себе „близькоарктичною державою“, демонструючи безпрецедентний рівень амбіцій у межах концепції „Полярного шовкового шляху“. Пекін використовує стратегію „м'якої сили“, інвестуючи в інфраструктурні проєкти Росії, порти Ісландії та родовища рідкісноземельних металів у Гренландії. Для Китаю Арктика - це шлях до диверсифікації енергопостачання та логістичний маневр, що дозволяє обійти перевантажену Малаккську протоку. Попри заперечення в повазі до міжнародного права, Пекін активно розвиває власний криголамний флот і наукову мережу станцій, прагнучи стати повноправним арбітром у прийнятті рішень щодо майбутнього Арктики та її ресурсного розподілу, що викликає глибоке занепокоєння як у Вашингтона, так і в Оттави.

Діяльність інших акторів, зокрема Японії, Південної Кореї та Європейського Союзу, зосереджена переважно на технологічному та екологічному вимірах, де вони виступають як постачальники інноваційних рішень для роботи в екстремальних умовах та інвестори в альтернативну енергетику. Фінляндія та Швеція, після вступу до НАТО, радикально змінили безпекову конфігурацію регіону, фактично перетворивши Балто-Арктичний простір на зону посиленої оборонної інтеграції з США. Взаємодія між усіма акторами характеризується складною сумішшю кооперації в питаннях науки та жорсткої конкуренції за контроль над дном океану. Якщо раніше Арктична Рада була зразком деполітизованого співробітництва, то після 2022 року регіон розколовся на

західний та російсько-китайський блоки, що паралізувало багатосторонню дипломатію та підвищило ризики військових інцидентів.

Загалом, сучасна геополітична динаміка в Арктиці визначається поєднанням дефіциту ресурсів на глобальному ринку та зростаючих військових апетитів великих держав. Конкуренція за Ломоносівський хребет, контроль над Беринговою протокою та будівництво підводних кабелів зв'язку формують нову багатополярну реальність, де Арктика стає індикатором глобальних змін у світовому порядку. Високий рівень невизначеності, зумовлений швидкістю кліматичних змін та нестабільністю міжнародних відносин, робить полярний регіон зоною підвищеної напруги. У цих умовах Арктика перестає бути винятковою територією миру і стає простором, де вирішуватиметься питання енергетичної та транспортної безпеки людства на наступні десятиліття.

2.2. Геополітичні актори та їхні довгострокові інтереси в Арктиці

Сучасна геополітична динаміка Арктики характеризується поєднанням жорсткої конкуренції за доступ до природних ресурсів, контроль над стратегічними морськими маршрутами та військово-політичний вплив з елементами обмеженої, переважно технічної співпраці. Провідними акторами залишаються п'ять приарктичних держав („Арктична п'ятірка“): Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, Канада, Норвегія та Королівство Данія (через автономну територію Гренландії). Їхні довгострокові інтереси формуються під впливом прискорених кліматичних змін, які відкривають доступ до раніше недоступних територій і ресурсів, а також загострення геополітичної напруги, що суттєво ускладнює застосування універсальних механізмів мирного врегулювання спорів, зокрема інструментів Організації Об'єднаних Націй [11; 31]. У таких умовах регіон перетворюється на арену, де національні стратегії часто домінують над колективними підходами, а потенціал багатосторонніх інститутів, включаючи ООН, залишається обмеженим через брак політичної волі до компромісів.

Російська Федерація посідає домінуюче становище в арктичній геополітиці завдяки найбільшій береговій лінії (понад 24 000 км) і розглядає регіон як фундамент національної безпеки та економічного виживання. Для Москви Арктика - це не лише стратегічний ресурсний резерв (родовища на Ямалі, Гданському шельфі та перспективні ділянки критичних мінералів), а й інструмент демонстрації статусу великої держави через повний контроль над Північним морським шляхом. Росія активно просуває заявки до Комісії ООН з меж континентального шельфу (CLCS) щодо Ломоносівського хребта. У 2023 році CLCS видала рекомендації, які в цілому підтримали російські аргументи стосовно Менделєєвського підняття, хребта Ломоносова та Подводніковської западини як природного продовження континентального шельфу РФ [11; 31]. Однак претензії перетинаються з заявками Канади та Королівства Данія, що вимагає подальших двосторонніх або тристоронніх переговорів і створює тривалий юридичний вакуум. Паралельно РФ системно мілітаризує регіон: розбудовує зону обмеженого доступу (A2/AD), модернізує Північний флот, відновлює радянські бази на Новій Землі, Землі Франца-Йосифа та Новосибірських островах. Така стратегія створює класичну „дилему безпеки“, коли дії однієї держави сприймаються іншими як загроза, що суттєво знижує довіру, блокує політичний діалог і ускладнює будь-які багатосторонні ініціативи, включно з посередницькими зусиллями ООН.

Сполучені Штати Америки, хоча й не ратифікували Конвенцію ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), застосовують більшість її положень як звичаєве міжнародне право. Вашингтон зосереджений на захисті свободи судноплавства, протидії впливу РФ і Китаю та розвитку ресурсної бази Аляски. У 2025 році через прийняття One Big Beautiful Bill Act США виділили рекордні кошти - близько 9 млрд доларів на арктичну інфраструктуру, зокрема 4,3 млрд на важкі криголами Polar Security Cutters, 3,5 млрд на середні Arctic Security Cutters та додаткові кошти на легкі судна. Ці інвестиції спрямовані на відновлення американської присутності в регіоні, який раніше розглядався як другорядний напрямок, і сигналізують про перехід до більш жорсткої стратегії стримування. Американська позиція щодо Північно-Західного проходу (як міжнародного

морського шляху) продовжує суперечити канадській, створюючи напруження навіть серед союзників по НАТО і демонструючи межі регіональної координації.

Канада сприймає Арктику крізь призму національної ідентичності та суверенітету, наполягаючи на визнанні Північно-Західного проходу своїми внутрішніми водами [13]. Оттава активно доповнює заявки до CLCS (2019 рік та подальші додатки) щодо Ломоносівського хребта та Центрального арктичного басейну, акцентуючи на захисті прав інuitів, екологічній безпеці та наукових дослідженнях. Водночас Канада модернізує військову інфраструктуру в рамках NORAD, демонструючи готовність до жорсткішої конкуренції в умовах танення льодів і зростання доступності ресурсів. Така позиція посилює напругу з США, але водночас підкреслює спільні інтереси в стримуванні російської та китайської активності [13].

Особливе місце в арктичній стратегії посідає Королівство Данія, яке діє через автономну територію Гренландії. Гренландія має широкі права самоврядування, але питання зовнішньої політики, оборони та суверенітету залишаються в компетенції Копенгагена. У 2014 році Данія (від імені Гренландії) подала до CLCS масштабну заявку на розширення континентального шельфу, включаючи значні частини Ломоносівського хребта та райони поблизу Північного полюса [13]. Станом на 2026 рік ця заявка, як і канадська, ще очікує на повний розгляд Комісії через велику чергу. У 2025–2026 роках ситуація навколо Гренландії різко загострилася через заяви президента США Дональда Трампа щодо стратегічної важливості острова та можливих варіантів посилення американського контролю (включно з ідеями „придбання“, передачі окремих ділянок під суверенітет США або створення нових військових об’єктів). Данія та Гренландія чітко заявили, що суверенітет над островом не підлягає обговоренню і є „червоною лінією“. Копенгаген закликав до посилення присутності НАТО в регіоні, підкреслив колективний характер арктичної безпеки та відкинув односторонні дії, які могли б дестабілізувати трансатлантичні відносини. Цей епізод яскраво ілюструє, як навіть серед союзників виникають серйозні напруження, що ускладнює пошук спільних

підходів під егідою міжнародних організацій і демонструє обмеженість універсальних механізмів ООН у розв'язанні таких чутливих питань.

Норвегія проводить відносно збалансовану політику, поєднуючи членство в НАТО з прагматичним економічним освоєнням Баренцевого моря та архіпелагу Шпіцберген (на основі Паризького договору 1920 року). Осло ще у 2009 році отримало рекомендації CLCS щодо розширення шельфу на 235 000 км² і продовжує відстоювати застосування загальних норм UNCLOS, уникаючи надмірної конфронтації, але водночас зміцнюючи військову присутність на кордоні з РФ.

Неарктичні актори, насамперед Китай, який офіційно позиціонує себе як „близькоарктичну державу“, суттєво ускладнюють регіональну динаміку [14]. Концепція „Полярного шовкового шляху“ передбачає інвестиції в інфраструктуру (зокрема російські порти Архангельськ), розвиток криголамного флоту та наукові станції. Пекін акцентує на економічних, наукових і екологічних аспектах, але його активність викликає занепокоєння західних держав щодо можливого перенесення стратегії „сірої зони“ та створення залежності партнерів від китайських інвестицій і технологій [14, с. 17].

У цих умовах загальні механізми ООН з мирного врегулювання (Статут ООН, Міжнародний Суд ООН, Міжнародний трибунал з морського права) мають обмежену практичну застосовність. Ілуліссатська декларація 2008 року, підписана „п'ятіркою“, підтвердила, що існуючої правової бази (передусім UNCLOS) достатньо, і немає потреби в новому всеосяжному режимі. Арктична рада, створена у 1996 році, залишається ключовим форумом для екологічної та наукової співпраці, але після 2022 року її політична діяльність суттєво обмежена. Під норвезьким (2023–2025) та датським (2025–2027) головуванням робота відновилася переважно в технічному форматі робочих груп (віртуальні зустрічі, письмовий обмін), без повноцінного політичного діалогу на високому рівні. Датське головування акцентує на корінних народах, сталому розвитку та енергетичному переході, але прогрес залежить від участі Росії та політичної волі всіх членів [6].

Таким чином, довгострокові інтереси арктичних акторів формують ситуацію, де конкуренція за континентальний шельф (особливо Ломоносівський хребет),

контроль над морськими шляхами та мілітаризація створюють структурні перешкоди для ефективного застосування універсальних інструментів ООН. Політична воля держав залишається вирішальним фактором: без готовності до компромісів і делімітації кордонів навіть рекомендації CLCS чи добрі послуги Генерального секретаря ООН не здатні повністю нейтралізувати ризики ескалації. Це підкреслює необхідність гібридних підходів - поєднання регіональних форматів (Арктична рада) з посиленням координаційної ролі ООН у науковій, екологічній та правовій сферах, а також активнішого залучення корінних народів і неарктичних акторів за умови дотримання принципів суверенітету та стабільності. Лише за таких умов потенціал глобального управління Арктикою зможе реалізуватися ефективніше.

2.3. Територіальні претензії, доступ до ресурсів і мілітаризація як основні фактори напруги

У процесі поступового „розкриття“ північних широт через інтенсивне танення льодового покриву радикально трансформується логіка безпекових викликів в Арктиці. Регіон, який ще на початку XXI століття сприймався як віддалена периферія світової політики з мінімальним рівнем конфліктності, сьогодні перетворюється на простір прихованої, але потенційно вибухонебезпечної напруги. Зацікавленість у ньому виявляють не лише традиційні арктичні держави, а й позарегіональні актори, що суттєво ускладнює архітектуру регіональної безпеки. Ключовими чинниками напруги залишаються невирішені територіальні претензії, гостра конкуренція за доступ до природних ресурсів і стрімка мілітаризація. Ці фактори не лише генерують ризики ескалації, а й створюють структурні перешкоди для забезпечення стабільності та ефективного застосування механізмів міжнародного права, зокрема інструментів Організації Об'єднаних Націй.

Ілуїссатська декларація 2008 року, підписана п'ятьма приарктичними державами (Данією, Норвегією, Канадою, США та Російською Федерацією), формально підтвердила, що будь-які суперечності в Арктиці мають вирішуватися виключно мирними засобами на основі існуючої правової бази, передусім Конвенції ООН з морського права (UNCLOS). Документ мав стати важливим політичним сигналом про готовність до співпраці та уникнення конфліктів. Однак уже через півтора десятиліття стало очевидно, що декларація не створила обов'язкових механізмів делімітації, примусу чи моніторингу. Відсутність юридично зобов'язуючих інструментів дозволила державам продовжувати нарощувати військову присутність і просувати територіальні претензії, що підриває довіру та перетворює Арктику на зону підвищеного ризику.

Найбільш системну мілітаризацію проводить Російська Федерація. Розбудова зони обмеженого доступу (A2/AD), модернізація Північного флоту, відновлення радянських військових баз і створення Об'єднаного стратегічного командування „Північ“ свідчать про те, що для Москви Арктика є невід'ємною частиною оборонної стратегії та демонстрації статусу великої держави. Ці дії, спрямовані на захист другого удару ядерних сил і забезпечення контролю над Північним морським шляхом, об'єктивно сприймаються іншими акторами як загроза. У відповідь НАТО та арктичні союзники активізують військові навчання, розширюють присутність і модернізують інфраструктуру. Так формується класична security dilemma: кожна сторона інтерпретує дії іншої як агресивні, що призводить до спіралі ескалації. У таких умовах будь-які миротворчі або посередницькі зусилля ООН стають надзвичайно складними, оскільки бракує базової довіри, необхідної для ефективного застосування механізмів Глави VI Статуту ООН.

Територіальні претензії на розширення континентального шельфу, особливо щодо Ломоносівського хребта, є ще одним потужним чинником напруги. Перехресні заявки Російської Федерації, Канади та Королівства Данія (через Гренландію) до Комісії ООН з меж континентального шельфу (CLCS) досі не повністю врегульовані. Рекомендації CLCS 2023 року щодо частини російських

претензій не вирішили проблему, оскільки канадські та данські заявки перетинаються з російськими. Відсутність чіткого правового розмежування не лише ускладнює інвестиції та спільне освоєння ресурсів, а й створює додаткові ризики конфліктів. Міжнародне право в особі UNCLOS та Міжнародного трибуналу з морського права передбачає механізми вирішення таких спорів, проте їх ефективність залежить від політичної волі сторін. У сучасних умовах геополітичної конкуренції ця воля часто відсутня, що перетворює юридичні інструменти ООН на формальні, а не реально діючі.

Доступ до ресурсів - як традиційних вуглеводнів, так і критичних мінералів, необхідних для глобального енергетичного переходу, - стає ще одним потужним драйвером напруги. Арктика містить значні запаси нафти, газу, рідкісноземельних елементів, літію та кобальту. Російська Федерація, володіючи найбільшою частиною арктичного простору, прагне ексклюзивного контролю над новими родовищами і маршрутами. Її спроби встановлювати власні правила судноплавства через Північний морський шлях (обов'язкове лоцманування, попереднє повідомлення за 45 днів) суперечать принципам свободи мореплавства, закріпленим у UNCLOS. Такі дії викликають гостру реакцію США та їхніх союзників, які наполягають на відкритому доступі до маршрутів. Суперечки щодо статусу Північно-Західного проходу (Канада vs. США) та правил проходу Північним морським шляхом демонструють фрагментованість міжнародно-правового регулювання. Міжнародне право надає рамки, але без політичної волі до компромісів воно залишається декларативним.

Реакція західних держав на російську мілітаризацію проявляється у відновленні масштабних навчань, підвищенні бойової готовності та поглибленні військової взаємодії. Скандинавські країни (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, Данія) ухвалили спільну декларацію про посилення координації, що фактично створює додатковий рівень безпеки поза формальними структурами НАТО. Сполучені Штати та Канада, попри традиційну перевагу дипломатичних методів, також змушені посилювати військову присутність. Цей цикл взаємних дій

перетворює Арктику на арену активної військової конкуренції, де протистояння між РФ та НАТО стає головним фактором загострення напруженості.

Кліматичні зміни, що відбуваються в Арктиці вдвічі швидше, ніж у середньому на планеті, лише посилюють зазначені чинники. Танення льодів відкриває нові території для видобутку, але водночас робить регіон більш вразливим до екологічних ризиків. У таких умовах держави дедалі частіше поєднують ресурсні інтереси з військовими, що ще більше ускладнює можливість колективного управління під егідою ООН. Арктична рада, яка мала стати платформою деполітизованої співпраці, після 2022 року функціонує переважно в технічному форматі, без повноцінного політичного діалогу. Це свідчить про те, що геополітична напруга блокує навіть ті обмежені механізми, які раніше вважалися ефективними.

Таким чином, територіальні претензії, ресурсна конкуренція та мілітаризація формують комплекс перешкод, які суттєво обмежують потенціал міжнародного права та Організації Об'єднаних Націй у забезпеченні стабільності в Арктиці. Відсутність обов'язкових механізмів примусу, фрагментованість правового режиму та пріоритет національних інтересів над колективною безпекою роблять універсальні інструменти ООН (посередництво, добрі послуги Генерального секретаря, судові механізми) малоефективними в умовах *security dilemma*. Без політичної волі до компромісів і створення гібридних форматів співпраці (поєднання регіональних платформ з посиленою координаційною роллю ООН) ризики ескалації залишатимуться високими, а стабільність у стратегічно важливому арктичному регіоні - крихкою. Саме тому аналіз цих чинників напруги є ключовим для розуміння реальних обмежень і перспектив посилення ролі ООН у збереженні миру та стабільності в Арктиці.

РОЗДІЛ 3. ІНСТРУМЕНТИ ТА ПРАКТИЧНА УЧАСТЬ ООН У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОСТІ В АРКТИЦІ

3.1. Механізми міжнародного права та регуляторна база ООН щодо діяльності в Арктичній зоні

Організація Об'єднаних Націй відіграє центральну роль у процесі врегулювання суперечок в Арктичному регіоні, надаючи широкий спектр інституційних механізмів і правових інструментів. Однак у високих широтах ефективність цих механізмів суттєво обмежується геополітичною конкуренцією, мілітаризацією та браком політичної волі держав до компромісів. Одним із ключових напрямів діяльності ООН є підтримка імплементації Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), яка залишається фундаментальним документом для делімітації морських просторів і регулювання використання природних ресурсів у Світовому океані.

На основі положень UNCLOS Комісія ООН з меж континентального шельфу (CLCS) здійснює наукову експертизу заявок прибережних держав щодо розширення континентального шельфу за межі 200 морських миль. У арктичному контексті це має особливе значення через перехресні претензії на Ломоносівський хребет та інші підводні утворення. У 2023 році CLCS видала рекомендації щодо частково переглянутої заявки Російської Федерації, які в цілому підтримали російські аргументи щодо хребта Ломоносова, підняття Менделєєва та Подводніковської западини як природного продовження її континентального шельфу. Водночас заявки Канади (2019 рік та доповнення) і Королівства Данія (через Гренландію, 2014 рік) досі перебувають у черзі на розгляд, що створює тривалий юридичний вакуум. Такий підхід CLCS дозволяє науково обґрунтувати межі морських територій і теоретично знижує ризик конфліктів через перекриття

претензій, проте на практиці остаточне розмежування вимагає двосторонніх або багатосторонніх переговорів, які часто гальмуються геополітичною напругою.

ООН активно впливає на регулювання безпеки судноплавства в арктичних водах через Міжнародну морську організацію (ІМО). Прийняття Полярного кодексу стало одним із найважливіших кроків, який встановив обов'язкові технічні та екологічні стандарти для суден, що працюють у полярних регіонах. Кодекс суттєво підвищив рівень безпеки та зменшив ризики екологічних катастроф. Однак сучасна динаміка Арктики ставить перед міжнародною спільнотою нові виклики: у 2025 році кількість суден, що увійшли в зону дії Polar Code, досягла рекордних 1812 одиниць - на 40% більше, ніж у 2013 році, а загальна відстань, пройдена судами, зросла на 95%. Інтенсивне танення льодів і поява нових навігаційних маршрутів (Північний морський шлях і Північно-Західний прохід) призводять до зростання трафіку, що вимагає не лише посилення регуляторних заходів, а й перегляду правил, розробки нових механізмів контролю та моніторингу. Таким чином, діяльність ООН у цій сфері поєднує юридичне регулювання, технічні стандарти та інституційне втручання, створюючи комплексний підхід до управління арктичними суперечками та забезпечення безпечного і сталого використання ресурсів.

Ще одним важливим напрямом є захист прав корінних народів Арктики. Декларація ООН про права корінних народів (2007 рік) та діяльність Постійного форуму ООН з питань корінних народів значно підвищили увагу до соціальних, культурних і економічних потреб інуїтів, саамів, чукчів та інших спільнот. Під час датського головування в Арктичній раді (2025–2027) ця тема набула особливої актуальності: пріоритетом стало посилення участі корінних народів і інтеграція їхніх традиційних знань у процеси прийняття рішень. Проте реалізація цих ініціатив потребує значних ресурсів, активнішої співпраці держав і подолання бар'єрів, пов'язаних із бюрократією та пріоритетом національних інтересів.

Організація Об'єднаних Націй відіграє провідну роль у формуванні глобальної політики щодо зміни клімату, приділяючи особливу увагу Арктиці як одному з найвразливіших регіонів планети. Діяльність ООН охоплює підтримку

наукових досліджень, адаптаційних заходів і проектів зі збереження біорізноманіття. Важливим кроком стало просування Угоди про морське біорізноманіття за межами національної юрисдикції (BBNJ Agreement), яка набрала чинності у січні 2026 року. Ця угода створює нові можливості для захисту центральної частини Північного Льодовитого океану - зони, що не належить до виключних економічних зон держав і є особливо вразливою до антропогенного впливу. Крім того, через Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату та Паризьку угоду ООН підтримує проекти раннього попередження про екстремальні погодні явища, стратегії управління ризиками для арктичних екосистем і програми адаптації місцевих громад.

У сфері цивільної авіації Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO) розробляє стандарти для безпечних польотів у полярних умовах, включаючи навігацію над льодовиками та аварійне реагування. ООН також активно просуває Цілі сталого розвитку (ЦСР) у північних регіонах, підтримуючи проекти з боротьби з бідністю, розвитку відновлюваної енергетики та збереження морських екосистем. Особлива увага приділяється інтеграції традиційних знань корінних народів у плани розвитку, що сприяє не лише екологічній стійкості, а й соціальній стабільності.

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) здійснює моніторинг радіаційної безпеки, що особливо важливо для Арктики з огляду на наявність ядерних об'єктів і ризиків, пов'язаних із таненням вічної мерзлоти. Міжнародна арктична наукова комісія (IASC) під егідою ООН забезпечує координацію наукових досліджень, обмін даними та розробку узгоджених методологій. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) підтримує стале рибальство та продовольчу безпеку, а Міжнародна організація праці (МОП) - захист прав працівників у екстремальних умовах.

Таким чином, діяльність ООН в Арктиці охоплює широкий спектр правових, технічних, екологічних і соціальних механізмів, створюючи комплексний підхід до управління регіоном. Однак ефективність цих інструментів суттєво обмежується фрагментованістю правового режиму, тривалими чергами в CLCS, нератифікацією

UNCLOS деякими державами (зокрема США) та, головне, відсутністю політичної волі до компромісів на тлі мілітаризації та ресурсної конкуренції. Без посилення координації з регіональними платформами, такими як Арктична рада, та активнішого застосування нових інструментів (зокрема BBNJ) потенціал ООН у забезпеченні стабільності в Арктиці залишатиметься обмеженим.

3.2. Дипломатичні підходи, посередницькі формати та можливості прямої участі ООН у врегулюванні арктичних конфліктів

Поняття „миротворче посередництво“ посідає важливе місце в аналізі потенціалу ООН щодо забезпечення стабільності в Арктиці. Згідно з рекомендаціями ООН щодо ефективного посередництва, цей процес визначається як втручання нейтрального третього суб'єкта, який за згодою сторін допомагає уникнути ескалації конфлікту, впорядкувати його або досягти взаємоприйнятних домовленостей. Посередник діє як фасилітатор діалогу, забезпечує довіру між сторонами, сприяє обміну інформацією та виробленню рішень, спрямованих на стаке врегулювання спору.

У контексті Арктики класичне миротворче посередництво стикається з суттєвими структурними обмеженнями. На відміну від традиційних „гарячих“ конфліктів з відкритим насильством, арктична ситуація характеризується „замороженою“ напругою, відсутністю прямого збройного зіткнення, але високим рівнем security dilemma. Ключовим дефіцитом тут виступає відсутність у ООН прямого мандату на врегулювання безпекових питань саме в Арктичному регіоні. На відміну від Антарктики, Арктика сприймається приарктичними державами як зона їхнього виключного суверенітету, що фактично витісняє універсальні інструменти ООН на периферію політичного впливу. Держави-учасниці воліють двосторонні або регіональні формати переговорів і неохоче передають чутливі питання суверенітету (територіальні претензії на Ломоносівський хребет, контроль над Північним морським шляхом, мілітаризація) під зовнішнє посередництво. Це

суттєво знижує практичну застосовність традиційних інструментів ООН, таких як добрі послуги Генерального секретаря, призначення спеціальних представників або факт-файндінг місії.

Незважаючи на зазначені обмеження, ООН послідовно застосовує дипломатичні підходи в арктичному регіоні, активно співпрацюючи з регіональними та міжнародними структурами. Найважливішою платформою залишається Арктична рада, де ООН має статус постійного спостерігача. Проте саме тут простежується гостра конкуренція між універсалізмом ООН та регіональним ексклюзивізмом. Арктична рада часто сприймається приарктичними державами як більш легітимний та „закритий“ клуб, де домінування держав „Арктичної п’ятірки“ створює інституційний бар’єр для прямого регуляторного втручання ООН. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році політична діяльність Ради була значно обмежена: зустрічі на рівні послів і міністрів призупинені, робота ведеться переважно в технічному форматі робочих груп через віртуальні зустрічі та письмовий обмін. Під норвезьким головуванням (2023–2025) і особливо під датським головуванням (2025–2027) пріоритет віддається екологічним питанням, адаптації до кліматичних змін, сталому розвитку та посиленню участі корінних народів. Однак відсутність повноцінного політичного діалогу з Росією робить Арктичну раду менш ефективною для врегулювання глибоких геополітичних суперечок і територіальних спорів.

ООН також взаємодіє з іншими регіональними структурами, зокрема Радою Баренцева/Євроарктичного регіону (РБЄР), Північною радою, Міжнародною арктичною науковою комісією (IASC) та Циркумполярною радою інuitів (ICC). Ця співпраця дозволяє координувати зусилля в „м’яких“ сферах - охороні довкілля, наукових дослідженнях, сталому рибальстві та захисті прав корінних народів. Наприклад, спільні проекти з ЮНЕП, Всесвітнім фондом дикої природи (WWF) та Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) спрямовані на моніторинг біорізноманіття, зменшення викидів чорного вуглецю та підтримку традиційних способів життя арктичних громад. Такі ініціативи створюють певний рівень довіри та практичної взаємодії навіть у умовах геополітичної напруги.

Особливе значення мають механізми „добрих послуг“ Генерального секретаря ООН. Вони можуть застосовуватися для зниження напруги навколо делімітації континентального шельфу, статусу морських шляхів або правил судноплавства. У теорії такі інструменти дозволяють проводити неформальні консультації, організовувати факт-файндінг місії або пропонувати компромісні рішення. На практиці ж їх використання в Арктиці залишається обмеженим через небажання держав передавати чутливі питання під міжнародне посередництво. Це підкреслює структурну слабкість Організації в регіоні: ООН сприймається приарктичними акторами скоріше як „зовнішній спостерігач“, чия участь у питаннях безпеки розцінюється як зазіхання на національні інтереси держав-лідерів. Умови security dilemma, створені російською мілітаризацією та відповідною реакцією НАТО, ще більше ускладнюють створення необхідної атмосфери довіри, без якої ефективне посередництво неможливе.

У перспективі ООН могла б відігравати більш помітну роль як координатор і фасилітатор у гібридних форматах. Наприклад, через підтримку діалогу в рамках Арктичної ради, сприяння науковій співпраці або просування нових міжнародних угод, таких як Угода про морське біорізноманіття за межами національної юрисдикції (BBNJ), яка набрала чинності у січні 2026 року. Такі „м'які“ механізми можуть поступово створювати основу для розширення політичного впливу ООН у регіоні, особливо якщо вдасться поєднати їх із регіональними платформами та залученням корінних народів.

Таким чином, дипломатичні підходи та посередницькі формати ООН в Арктиці мають значний потенціал, але їх ефективність суттєво обмежена структурними чинниками: відсутністю відкритого збройного конфлікту (що зменшує нагальність класичного посередництва), пріоритетом національних інтересів, фрагментованістю правового режиму та геополітичною конкуренцією. Конкуренція між універсальними амбіціями ООН та закритістю регіональних форматів (як-от Арктична рада) наразі вирішується не на користь Організації. У поточних умовах ООН найбільш ефективно діє не як прямий посередник у територіальних чи безпекових суперечках, а як координатор і фасилітатор у

„м'яких“ сферах - екології, науці, правах корінних народів та сталому розвитку. Посилення ролі ООН у цих напрямках може створити необхідну основу для поступового розширення її впливу на політичний рівень врегулювання арктичних питань і сприяти переходу від конкуренції до більш стабільного та передбачуваного управління регіоном.

3.3. Перспективні моделі глобального управління Арктикою та можливості посилення впливу ООН

Міркування про те, яким може бути майбутній „арктичний режим“ (Rothwell 2008), зазвичай розгортаються одночасно в кількох аналітичних вимірах, що дозволяють системно оцінити можливості та обмеження різних варіантів управління регіоном. Перший вимір - просторовий - стосується обсягу управління: від суто національних моделей, де рішення ухвалюються односторонньо або двосторонньо в межах національних юрисдикцій, через регіональні механізми між арктичними державами („Арктична п'ятірка“ плюс Ісландія) до повністю глобального врядування з участю всіх зацікавлених держав світу, включаючи позарегіональних акторів, таких як Китай, Японія, ЄС та Індія. Другий - функціональний - визначає ступінь охоплення: чи має регулювання бути сконцентрованим в одному універсальному правовому інструменті, чи краще розподілити його між спеціалізованими тематичними угодами (екологія, судноплавство, наука, ресурси, безпека). Третій - етичний/нормативний - стосується цілей: від мінімального забезпечення мирного співіснування та правил ненападу до амбітної побудови спільноти з узгодженими цінностями, де Арктика розглядається не лише як геополітичний майданчик чи ресурсна територія, а як цілісна екосоціальна система та культурно-політичний простір, що потребує спільного піклування і відповідальності.

Усі ці виміри переплітаються з фундаментальними питаннями: хто повинен брати участь у врядуванні (лише суверенні держави чи також субдержавні

утворення, корінні народи та недержавні організації), наскільки „твердими“ мають бути норми (рекомендаційний характер чи юридично зобов’язуюча сила), та який стиль регулювання є оптимальним - вертикальний (з чіткою ієрархією), горизонтальний (мережевий) чи „знизу-вгору“ (ініціативи від місцевих громад і наукових кіл). Застосовуючи такий багатовимірний підхід, науковці виокремлюють шість основних інституційних варіантів арктичного врядування. Перший - майже повна відсутність співпраці, повернення до логіки холодної війни або жорсткого протистояння. Другий - домінування національних юрисдикцій на основі норм UNCLOS. Третій - укладення спеціальної „арктичної угоди“, побудованої за логікою Антарктичного договору 1959 року. Четвертий - модель регіональних морських конвенцій. П’ятий - перетворення Арктичної ради на повноцінну регіональну інституцію з розширеним мандатом. Шостий, і найперспективніший на сьогодні, - перехід до інтегрованої багаторівневої моделі, яка поєднує регіональну основу з глобальною координацією.

Аналіз ефективності втручання Організації Об’єднаних Націй в арктичні справи є складним завданням, що вимагає врахування політичних, економічних, екологічних і соціальних факторів. Роль ООН у регіоні має багаторівневий характер: від створення нормативних рамок і правових механізмів до безпосередньої координації міжнародних програм і підтримки діалогу. Загалом діяльність ООН в Арктиці можна оцінити як значущу й необхідну, але водночас обмежену через геополітичну конкуренцію, мілітаризацію, фрагментованість правового режиму та брак політичної волі держав до реальних компромісів [15]. Проте ключовим недоліком залишається відсутність у ООН спеціалізованого мандату на врегулювання безпекових та територіальних питань в Арктиці, що робить її інструментарій вторинним стосовно інтересів приарктичних держав.

Серед найбільших досягнень ООН - її роль каталізатора міжнародного співробітництва. Завдяки численним органам, агентствам і спеціалізованим програмам організація створила платформи для обговорення ключових арктичних питань: охорони довкілля, розвитку транспортної інфраструктури, рибальства, наукових досліджень і доступу до природних ресурсів. Ці платформи дозволяють

брати участь не лише арктичним державам, а й позарегіональним акторам та неурядовим організаціям. Водночас ці платформи постійно конкурують із регіональними структурами, насамперед із Арктичною радою, яку приарктичні держави розцінюють як більш легітимний орган для управління регіоном через його „ексклюзивність“. Важливим внеском є формування міжнародно-правової основи. Конвенція ООН з морського права 1982 року залишається фундаментом делімітації морських просторів. Комісія з меж континентального шельфу (CLCS) продовжує розглядати заявки щодо Ломоносівського хребта, хоча процес затягується через велику чергу та перехресні претензії. Полярний кодекс ІМО та Угода BBNJ (набрала чинності у січні 2026 року) відкривають нові можливості для регулювання судноплавства та захисту центральної частини Північного Льодовитого океану як „загальної спадщини людства“.

У сфері охорони навколишнього середовища та адаптації до кліматичних змін ООН також досягла помітних результатів. Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), спільні проекти з Арктичною радою та WWF сприяли моніторингу викидів чорного вуглецю, створенню систем раннього попередження та програмам збереження біорізноманіття. Під датським головуванням Арктичної ради (2025–2027) акцент зроблено на інтеграції традиційних знань корінних народів, енергетичному переході та сталому розвитку. ООН активно підтримує наукові дослідження через Міжнародну арктичну наукову комісію (IASC), забезпечуючи координацію даних і методологій.

Водночас ефективність діяльності ООН залишається помірною через низку системних обмежень. По-перше, фрагментованість правового режиму: США досі не ратифікували UNCLOS, рекомендації CLCS не мають обов’язкової сили без подальших переговорів. По-друге, геополітична конкуренція та security dilemma, спричинені російською мілітаризацією та реакцією НАТО, блокують політичний діалог і посередництво. По-третє, Арктична рада після 2022 року функціонує переважно в технічному форматі, без повноцінних засідань на високому рівні. По-четверте, бракує ефективних механізмів примусу - ООН не може змусити держави виконувати рекомендації чи утримуватися від односторонніх дій у сфері ресурсів і

безпеки. По-п'яте, домінування держав „Арктичної п'ятірки“ створює ситуацію, де ООН сприймається як „зовнішній“ гравець, чия участь у питаннях безпеки розцінюється як втручання у внутрішні справи суверенних держав. По-шосте, бракує ефективних механізмів примусу - ООН не має мандату та ресурсів, щоб змусити держави виконувати рекомендації чи утримуватися від односторонніх дій у сфері ресурсів і безпеки.

Показові кейси яскраво ілюструють цю неоднозначність. Успішним прикладом стало врегулювання територіального спору між Норвегією та Росією в Баренцевому морі (2010 рік), де міжнародне право відіграло ключову роль у досягненні компромісу. Натомість спроби врегулювання суперечок щодо риболовних квот біля Шпіцбергена (2019) та практичного застосування Полярного кодексу виявили слабкість механізмів контролю та відсутність примусу. Проект „Arctic Resilience“ (2017–2022) продемонстрував ефективність у сфері адаптації громад, але його масштаб залишається недостатнім порівняно зі швидкістю кліматичних змін і ресурсної конкуренції.

Перспективні моделі посилення впливу ООН варто розглядати в рамках гібридного підходу. Найреалістичнішою видається інтегрована багаторівнева модель, яка передбачає:

- Збереження Арктичної ради як основної регіональної платформи з розширеним мандатом у сфері екології, науки та участі корінних народів;
- Посилення координаційної ролі ООН як нейтрального легітимізатора норм (через CLCS, BBNJ, Постійний форум з питань корінних народів);
- Розробку спеціального арктичного протоколу або додаткової угоди під егідою ООН, яка б поєднувала принципи UNCLOS з новими викликами (критичні мінерали, стале судноплавство, демілітаризація „сірих зон“, адаптація до кліматичних змін);
- Активніше залучення недержавних акторів, бізнесу та корінних народів до процесу прийняття рішень.

Для практичної реалізації такої моделі необхідні три ключові умови: політична воля ключових держав до компромісів, суттєве збільшення фінансових і технічних ресурсів ООН для арктичних проектів, а також створення гібридних механізмів моніторингу та раннього попередження потенційних конфліктів. Крім того, важливо розвивати „м'яку силу“ ООН - інформаційні кампанії, освітні програми та підтримку наукової дипломатії, які можуть поступово формувати спільні норми поведінки в регіоні.

Таким чином, перспективні моделі глобального управління Арктикою мають поєднувати регіональну специфіку з глобальною координацією під егідою ООН. Проте робота підкреслює, що потенціал Організації наразі стримується відсутністю прямого безпекового мандату та жорсткою конкуренцією з регіональними інституціями. Організація не може замінити арктичні держави як головних акторів, але здатна відігравати незамінну роль як нейтральний координатор, легітимізатор норм і каталізатор співпраці в екологічній, науковій і гуманітарній сферах. Подальше посилення її впливу вимагає переходу від фрагментованих зусиль до інтегрованої багаторівневої архітектури, де міжнародне право та дипломатичні механізми ООН доповнюватимуть і посилюватимуть регіональні платформи. Без такого розвитку Арктика ризикує залишитися ареною жорсткої геополітичної конкуренції, а не простором спільної стабільності, екологічної безпеки та сталого розвитку. Саме тому посилення ролі ООН у формуванні арктичного режиму є не лише бажаним, а й стратегічно необхідним для збереження миру та стабільності в регіоні.

ВИСНОВКИ

У ході виконання роботи Арктика постала як складний і багатовимірний геополітичний простір, у якому перетинаються економічні, політичні, екологічні та безпекові інтереси провідних держав світу. Динаміка міжнародних відносин у регіоні демонструє поєднання співпраці та конкуренції, що створює як можливості для спільного розвитку, так і ризики для глобальної стабільності.

У результаті комплексного опрацювання теоретичних і практичних аспектів було отримано узагальнене бачення сучасної ситуації в Арктиці та ролі ООН у глобальному управлінні регіоном.

1. На першому етапі були розкриті теоретико-методологічні засади аналізу міжнародної конкуренції у високих широтах. З'ясовано, що конкуренція в Арктиці має системний характер і формується під впливом кліматичних змін, технологічного розвитку, ресурсної привабливості та загального перегляду ролі Півночі у світовій економіці.

2. Подальший аналіз міжнародно-правового статусу Арктичного регіону показав його фрагментарність і багаторівневність. Попри наявність базового документа, Конвенції ООН з морського права, правовий режим Арктики містить чимало прогалин і суперечностей, насамперед щодо континентального шельфу, судноплавства, розвідки природних ресурсів та охорони довкілля. Особливе значення мають питання, пов'язані з хребтом Ломоносова, Північно-Західним проходом, статусом Шпіцбергена та правами корінних народів.

3. У межах наступного завдання було проаналізовано теоретичні моделі конкурентної взаємодії держав. З'ясовано, що конкуренція в Арктиці поєднує економічні, політичні та безпекові виміри, а ключовими драйверами конфліктності стають доступ до ресурсів, контроль над транспортними маршрутами та мілітаризація регіону. У сучасних умовах зростає роль держав, які не належать до арктичної п'ятірки, але мають глобальні амбіції, зокрема Китаю, Японії та окремих країн ЄС.

4. Виконання завдання щодо дослідження геополітичних передумов та динаміки формування міжнародного інтересу до Арктики показало, що інтерес до регіону має тривалу історію, але саме кліматичні трансформації та танення льодів стали каталізатором сучасного загострення. Відкриття транспортних шляхів, зменшення відстані між Європою та Азією та величезні запаси енергоресурсів зумовили нову хвилю активності держав і транснаціональних компаній. Паралельно зріс рівень військової діяльності, особливо РФ, що створює додаткові загрози для стабільності.

5. Окреслення основних акторів, їхніх інтересів та чинників напруження дозволило визначити ключові відмінності у стратегічних підходах США, РФ, Канади, Норвегії та Данії. З'ясовано, що суперечності виникають не лише через ресурси чи маршрути, а й через різне бачення принципів управління регіоном, від прагнення до міжнародної координації до наполягання на національному контролі над морськими та шельфовими зонами. Додатковий вплив чинять неарктичні гравці, чия присутність розмиває попередні формати співпраці та створює багатопланові конфігурації інтересів.

6. Особлива увага була приділена аналізу механізмів, інструментів та практичної діяльності ООН у сфері арктичної безпеки. Встановлено, що потенціал ООН є значним, але реалізується нерівномірно. Організація має у своєму розпорядженні багато дієвих механізмів.

Проте вплив ООН обмежується небажанням окремих держав передавати частину контролю над ресурсами та безпековими питаннями міжнародним структурам.

7. У фінальному завданні були окреслені перспективні моделі глобального управління Арктикою. Серед них:

- розбудова координаційної ролі ООН;
- поглиблення мандату Арктичної ради;
- формування нового багатостороннього договору за аналогією з Антарктичним;
- зміцнення екологічних стандартів та режимів контролю;

– створення механізмів колективної безпеки у високих широтах.

Перспективи посилення ролі ООН залежать від здатності міжнародного співтовариства перейти від конкурентної логіки до моделі спільного управління, орієнтованої на збереження екосистем та мирне використання ресурсів.

У підсумку робота підтвердила, що ООН має реальний потенціал для забезпечення миру та стабільності в Арктиці, однак його реалізація потребує модернізації існуючих механізмів, посилення координації з регіональними інститутами та готовності держав погоджуватися на компроміси. На сучасному етапі Організація виконує переважно регуляторну та посередницьку функції, але за умови подальшого розвитку міжнародно-правової бази може стати центральним інструментом у формуванні нового формату глобального управління Арктикою.

Таким чином, поставлена мета досягнута, а всі завдання виконані. Результати роботи дозволяють зробити висновок, що подальше зміцнення ролі ООН у регіоні є не лише можливим, а й необхідним для мінімізації конфліктних ризиків, захисту екосистем та забезпечення стабільності у стратегічно важливому арктичному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. Ю. Фактор війни Росії проти України у зовнішній політиці Франції. Кваліфікаційні магістерські роботи. 2024. – <https://jqmth.donnu.edu.ua/article/view/15455>.
2. Аксьонов П. Арктика – зона потенційних конфліктів? https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150421_arctic_russia_conflict_zone_v_s.
3. Американські морські піхотинці вчать поважати місцеві традиції у зонах конфлікту. *Голос Америки Українською*. URL: https://www.holosameryky.com/a/marines_05_01_2011-112955014/237813.html.
4. Арктична політика Данії: лідерські амбіції та гренландське питання | ADASTRA. *ADASTRA I Аналітичний центр*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/arktychna-politika-daniyi-liderski-ambiciyi-ta-grenlandske-pitannya> .
5. Арктична політика Франції: просвітництво полярної науки | ADASTRA. *ADASTRA I Аналітичний центр*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/arktychna-politika-franciyi-prosvitnictvo-polyarnoyi-nauki> .
6. Арктична рада після дворічної паузи відновила співпрацю з РФ. Correspondent.net. 2025. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4712758-arktychna-rada-cherez-dva-roky-pauzy-vidnovyla-spivpratsui-z-rf> .
7. Богданова В. С. Міжнародний суд ООН: правовий статус та актуальні проблеми: кваліфікаційна робота. Маріуполь, 2021. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3037/1/Богданова%20В.С_.pdf.
8. Броновицька Ю. В. Арктичний вектор зовнішньої політики Китаю та США: порівняльний аналіз: магістерська кваліфікаційна робота. Острог, 2022. URL: <https://theses.oa.edu.ua/DATA/8544/Броновицька%20Юлія.pdf>

9. Гай-Нижник П. П. Світ на переломі та Україна: глобальні виклики і національна безпека. Scientific Bulletin. 2022. С. 113. URL: https://hai-nyzhnyk.in.ua/doc/2022doc_svit-na-perelomi.php

10. Дейнега В. А. Санкції щодо Російської Федерації та персональні спеціальні обмежувальні заходи, спрямовані на припинення агресії РФ проти України. Київ, 2024. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/0f84891d-5ec9-43dd-a1df-a21777a7e78d/content> .

11. Добей А. Г. Енергетичний ринок Арктики: від викопних ресурсів до відновлюваної енергетики. Цифрова економіка та економічна безпека. 2025. No 2(17). С. 281–290. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.17-46> .

12. Зверєва В., Светлакова М. Основні моделі національної безпеки в умовах глобалізації. Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: збірник матеріалів XI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (28 травня 2021 р.). Маріуполь : МДУ, 2021. - С. 35. URL:

<https://mu.edu.ua/storage/MSU/pages/conferences/2021/%D0%A2%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%96%CC%88%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%96%CC%88%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83.pdf> .

13. Іванькіна Є. О. Арктичний вектор у зовнішній політиці Канади: кваліфікаційна робота. Маріуполь, 2024. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6879/1/Іванькіна_KP.pdf .

14. Кикина А. Б., Заяць О. І. Китайська дипломатія ресурсів в Арктиці: наслідки для Гренландії. 2023. No 82., С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.82-2>.
15. Копачинська Г. В. Методичні рекомендації з ОК „Геополітика і геостратегія“. Луцьк, 2024. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24747/3/geopol_metod.pdf.
16. Кравченко С. Створення нового світового порядку: вплив геополітичної конкуренції та необхідність глобальної співпраці: магістерська робота. Київ, НаУКМА 2023. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fe31975b-108f-4045-8a3e-2393a021cdf3/content>.
17. Лазарева М. Наслідки і перспективи правого популізму в міжнародних відносинах. Інститут міжнародних відносин. С. 22. URL: https://www.iir.edu.ua/sites/default/files/2023-03/Збірник_АПМВ_2020_студенти%281%29.pdf.
18. Медведєва О. Роль ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів. Молодий вчений. 2021. № 4(92). С. 245-247. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2021_4%282%29_30.pdf.
19. Очеретна В. С. Фактор Арктики в сучасній геополітиці: кваліфікаційна робота. Хмельницький, 2021. С. 83 URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/items/97d982e9-9b28-4e79-8830-05dd786dbb19>.
20. Рибак Д. А. Просування національного бренду України засобами публічної дипломатії. Кваліфікаційна робота (2019-2020÷ 2022-2023 н. р.). 2020. URL: <https://jarch.donnu.edu.ua/article/view/10666>.
21. Російські війська в Арктиці: боротьба за ресурси. Укрінформ. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3226009-rosijski-vijska-v-arktici-borotba-za-resursi.html>.

22. Сидоряк Є. О. Економічні санкції як засіб політичного впливу в сучасних міждержавних відносинах: кваліфікаційна робота. Миколаїв, 2023. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3049/1/кваліфікаційна%20робота%20Сидоряк.pdf>.

23. Сінг А. Ж. Міжнародний Суд ООН як засіб регулювання міжнародних спорів: кваліфікаційна робота. Київ, 2020. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2013_4_84.pdf.

24. Стась А. В. Європейський вектор зовнішньої політики Норвегії: дис. ... канд. політ. наук. Маріуполь, 2024. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5400/1/Стась%20А._КР.pdf.

25. США виступили проти мілітаризації арктики | межа. новини України. *Межа. Новини України*. URL: <https://mezha.net/ua/bukvy/ssha-vistupili-proti-militarizacii-arktiki/>.

26. Тихоненко І. Арктика у зовнішній політиці Німеччини ХХ ст. Консенсус. 2022. № 4. С. 65-76. URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/37/33>.

27. Узун Ю. В. (Не) скромні обійми Китаю: чинники зростання геополітичної суб'єктності КНР та ознаки глобальної кризи світового порядку. Міжнародні та політичні дослідження. 2019. № 32., С. 171-206. URL: <https://heraldiss.onu.edu.ua/article/view/173850/193829>.

28. Устименко Б. М. Політико-правові механізми протидії російській агресії на морі: дис. ... канд. політ. наук. 2023. URL: https://udu.edu.ua/images/data_file/viddil_aspirant/Doctor_filosofii/Ystymenko/Dis_Ystytenko.pdf.

29. Фесенко М. В. Ресурсна конкуренція між провідними державами на початку ХХІ ст. Проблеми всесвітньої історії. 2023. № 2(22). С. 152-182. URL: <https://ivinas.gov.ua/pro-institut/viddil-transatlantichnikh-doslidzhen/fesenko-mykola-vasylovych.html>.

30. Шевченко А. А. Територіальні спори країн як фактор формування сучасної політичної карти світу: магістерська робота. Кривий Ріг, 2020. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/4073/1/МАГІСТЕРСЬКА_РОБОТА_ШЕВЧЕНКО_АНАСТАСІЯ_%281%29.PDF .
31. Arctic Council. 2025. URL: <https://arctic-council.org/> .
32. Bjerke M., Smith S. China's Polar Silk Road and the Arctic Geoeconomics. Oslo : NUPI. 2020. 32. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/17926/17818> .
33. Brosnan I., Leschine T. M., Miles E. L. Cooperation or Conflict in a Changing Arctic? Ocean Development and International Law, 2011. 42 (1), 173–210. URL: https://www.researchgate.net/publication/254320510_Cooperation_or_conflict_in_a_changing_Arctic_Ocean_Dev_Int_Law_421-2173-210 .
34. Byers M. Cold, Dark, and Dangerous: International Cooperation in the Arctic and Space. Polar Record, 2019. 55 (1), 32–41. URL: DOI:<https://doi.org/10.1017/S0032247419000160> .
35. Byers M. Who Owns the Arctic? Understanding Sovereignty Disputes in the North. Vancouver : Douglas & McIntyre, 2010. 224. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Who_Owns_the_Arctic.html?id=XGjutK8lFeUC&redir_esc=y .
36. Canada needs an Arctic defences strategy as Russia, China eye the north.Global news. 2020. URL: <https://globalnews.ca/news/7355425/canada-arctic-defence/> .
37. By 2100, year-round navigation of the Arctic Ocean?Climate change post 2024. URL: <https://www.climatechangepost.com/news/by-2100-year-round-navigation-of-the-arctic-ocean/> .
38. Cohen S. B. Geopolitics: The Geography of International Relations. 2nd ed. Lanham : Rowman & Littlefield, 2009. 504. URL: <https://j.twirpx.link/file/2088447/> .
39. Lower Energy Costs Act., H.R.1: Bill of the 119th Congress. 2025. URL: <https://www.congress.gov/119/plaws/publ21/PLAW-119publ21.pdf> .

40. Conley H., Melino M. *The Ice Curtain: Russia's Arctic Military Presence*. Washington, D.C. : Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2020. URL: <https://www.csis.org/analysis/ice-curtain-russias-arctic-military-presence> .

41. Conley H., Roberts L., Saeed S., Melino M. *America's Arctic Moment: Great Power Competition in the Arctic to 2050*. Washington, D.C. : Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2020. URL: <https://www.csis.org/analysis/americas-arctic-moment-great-power-competition-arctic-2050> .

42. Dalby S. Writing Critical Geopolitics: Campbell, Ó Tuathail, Reynolds and the Decolonization of Political Geography. *Political Geography*, 2008. 27 (3), 280–288. URL: https://www.researchgate.net/publication/248441766_Writing_critical_geopolitics_Campbell_O_Tuathail_Reynolds_and_dissident_skepticism .

43. Dittmer J., Dodds K., Ingram A., Moisio S. Have You Heard the One About the Disappearing Ice? Recasting Arctic Geopolitics. *Political Geography*, 2011. 30 (4), 202–214. URL: https://www.academia.edu/5030977/Have_you_heard_the_one_about_the_disappearing_ice_Recasting_Arctic_geopolitics .

44. Dodds K. *Geopolitics and the Changing Arctic*. Lanham : Rowman & Littlefield, 2019. 240. URL: <https://global.oup.com/academic/product/geopolitics-9780198830764?cc=fi&lang=en&>.

45. Klormann S. Who owns the North Pole? The new struggle for the Arctic has begun. *Neue Zürcher Zeitung*. 2024. URL: <https://www.nzz.ch/english/who-owns-the-north-pole-the-new-struggle-for-the-arctic-has-begun-ld.1853083>

46. Ebinger, C. K., Zambetakis, E. The geopolitics of Arctic melt. *International Affairs*. 2009. Vol. 85, № 6. P. 1215–1232. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/11_arctic_melt_ebinger_zambetakis.pdf .

47. Fesenko M. Ресурсна конкуренція між провідними державами на початку XXI ст. *Problems of World History*. 2023. № 22. С. 152-181. URL: <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/270> .
48. Arctic geopolitics: Strategic stakes for China, Russia, and the U.S. 2025. URL: <https://www.geopoliticalmonitor.com/arctic-geopolitics-strategic-stakes-for-china-russia-and-the-u-s/> .
49. Goble P. Moscow's Cutback on Icebreaker Construction Opens Door for China in the North. *Eurasia Daily Monitor*. 2023. Vol. 20 <https://jamestown.org/moscows-cutback-on-icebreaker-construction-opens-door-for-china-in-the-north/> .
50. Hauksdóttir G. R., Thorhallsson B. Limitless Sino Russian Cooperation in the Arctic? Drivers and Barriers Shaping China and Russia's Cooperation in the Region. *Polar Geography*. 2025. URL: <https://www.belfercenter.org/research-analysis/limitless-sino-russian-cooperation-arctic-drivers-and-barriers-shaping-china-and> .
51. Havnes H. The Polar Silk Road and the People's Republic of China's role in Arctic governance. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*. 2020. Vol. 4. No. 1. P. 121–138. DOI: <https://doi.org/10.24294/jipd.v4i1.1166> .
52. Heininen L. Arctic Geopolitics from Classical Theories to Critical Geopolitics. In: Heininen L. (ed.) *Future Security of the Global Arctic: State Policy, Economic Security and Climate*. London : Palgrave Macmillan, 2016. 13– 42. URL: https://www.researchgate.net/publication/324126669_Arctic_geopolitics_from_classical_to_critical_approach_-_Importance_of_immaterial_factors .
53. Hong N. China's Interests in the Arctic: Opportunities and Challenges. *Examining the Implications of China's Arctic Policy White Paper*. Washington, DC: Institute for China-America Studies. 2018. URL: <https://chinaus-icas.org/wp-content/uploads/2018/03/Chinas-Interests-in-the-Arctic-2018-Report-FINAL-DRAFT.pdf> .
54. Jensen. *The Svalbard Treaty and Norwegian Sovereignty* // *Arctic Review on Law and Politics* — 2020. Vol. 11. P. 82–107. URL: [Arctic Review on Law and Politics | Brill](#) .

55. Luttwak E. From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. The National Interest, 1990. 20, 17–23. URL: <https://ru.scribd.com/presentation/311790447/From-Geopolitics-to-Geo-Economics> .
56. Mackinder H. J. The Geographical Pivot of History. The Geographical Journal. 1904. 23 (4), 421–437. URL: https://geopolitica.yolasite.com/resources/Textos_Geopolitica/MacKinder%2C%20The%20Geographical%20Pivot%20of%20History.pdf .
57. Matevski V. Arctic – A grand stage for the rivalry between America, Russia and China // NIN. — 2025. URL: <https://www.nin.rs/english/news/84800/arctic-a-grand-stage-for-the-rivalry-between-america-russia-and-china> .
58. National Strategy for the Arctic Region / The White House. — Washington 2022. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf> .
59. Pan M. Study of favorable factors, barriers and coping strategies of China's participation in the Arctic affairs // China Soft Science. — 2013. — No 6. P. 115. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Study-on-Favorable-Factors%2CBarriers-and-Coping-of-Min/841ef5bc252954235380d58361491de2e59a3ef4> .
60. Pan M., Huntington H. P. China-U.S. cooperation in the Arctic Ocean: Prospects for a new Arctic exceptionalism? // Marine Policy. — 2024. — Vol. 168. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106294> .
61. Arkhangelsk port as China's cargo transport hub // PostEurope — 2024. URL: <https://www.portseurope.com/arkhangelsk-port-as-chinas-cargo-transport-hub/> .
62. Rahbek-Clemmensen J. The Arctic Turn: The Rise and Fall of Arctic Multilateralism. Orbis, 2023. 67 (2), 294–310. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/17926> .
63. Regaining Arctic Dominance. Headquarters, Department of the Army. 2021. C. 48. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/AD1126181> .
64. Sumners' Alaskan Project // Senate.gov. — Washington, 2025 — URL: <https://www.senate.gov/about/powers-procedures/treaties/sumners-alaskan-project.htm> .

65. Steinberg P. E., Tasch J., Gerhardt H. Contestations of Space in the Arctic: Indigenous Rights, Resource Development, and Climate Change. *Annals of the Association of American Geographers*. 2015. 105 (2), 292–301. URL: https://www.researchgate.net/publication/305036242_Contesting_the_Arctic_Politics_and_Impaginaries_in_the_Circumpolar_North .
66. Sutton H. I. Satellite Photos Suggest Russia Sent Trained Dolphins To WarIn Syria. *Forbes*. 2020. URL: <https://www.forbes.com/sites/hisutton/2020/07/19/evidence-that-russia-sent-trained-dolphins-to-war-in-syria/> .
67. US Geological Survey. Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle. Washington, D.C.. 2008. URL: <https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/> .
68. Wither J. K. An Arctic security dilemma: assessing and mitigating the risk of unintended armed conflict in theHigh North. *European Security*. 2021. Vol. 30. No. 4. P. 649–666. DOI:<https://doi.org/10.1080/09662839.2021.1942850> .
69. Young O. R. Arctic Governance: Pathways to the Future. *Arctic Review on Law and Politics*. 2016. 7(2), 164–185. URL: <https://no.vlex.com/vid/arctic-governance-pathways-to-862899249> .

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема: Арктика як простір міжнародної конкуренції: потенціал ООН у збереженні миру та стабільності

Здобувач: Дзвінчук Василь Юрійович

Рік навчання, факультет: 4 рік навчання, факультет соціальних наук і соціальних технологій

Науковий керівник: кандидат історичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин НаУКМА Чорногор Ярослав Олексійович

Рецензент _____
(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Захищена ____ ” _____ ” 2026 р.

Короткий зміст роботи

У роботі розглядається Арктика як ключовий простір міжнародної конкуренції, де взаємодіють політичні, економічні та безпекові інтереси провідних держав світу. Окрему увагу приділено ролі Організації Об'єднаних Націй у регулюванні процесів, пов'язаних із забезпеченням миру та стабільності у високих широтах. У межах дослідження проаналізовано теоретико-методологічні підходи до вивчення міжнародної конкуренції, охарактеризовано міжнародно-правовий статус Арктичного регіону та визначено основні моделі конкурентної взаємодії держав.

Показано геополітичні передумови зростання інтересу до регіону, описано інтереси основних акторів та чинники напруження, що формують сучасну арктичну політику. Значне місце в роботі займає аналіз механізмів і практичної діяльності ООН, включно з міжнародно-правовими інструментами, посередницькими форматами та регуляторними можливостями у сфері арктичної безпеки. Окреслено перспективні моделі глобального управління Арктикою та визначено потенціал посилення ролі ООН у запобіганні конфліктам, захисті екосистем і підтриманні стабільності в регіоні.

Отримані висновки підкреслюють арктичну конкуренцію та демонструють, що ефективне врядування у цьому стратегічно необхідному регіоні можливе лише за умови поєднання зусиль міжнародних організацій, держав та регіональних інституцій. Робота має практичне значення для розуміння сучасної геополітичної динаміки Арктики та перспектив розвитку глобальних механізмів безпеки.

Ключові слова: Арктика, міжнародна конкуренція, міжнародно-правовий статус, геополітичні інтереси, глобальна безпека, ООН, арктичне врядування, стабільність регіону, державні актори, континентальний шельф, транспортні маршрути, екологічні ризики, моделі управління, міжнародні відносини.

Short Summary

The work considers the Arctic as a key space of international competition, where the political, economic and security interests of the world's leading states interact. Special attention is paid to the role of the United Nations in regulating processes related to ensuring peace and stability in high latitudes. The study analyzes theoretical and methodological approaches to the study of international competition, characterizes the international legal status of the Arctic region, and identifies the main models of competitive interaction of states.

The geopolitical prerequisites for the growth of interest in the region are shown, the interests of the main actors and the factors of tension that shape modern Arctic policy are described. A significant place in the work is occupied by the analysis of the mechanisms and practical activities of the UN, including international legal instruments, mediation formats and regulatory capabilities in the field of Arctic security. Promising models of global governance of the Arctic are outlined and the potential for strengthening the role of the UN in preventing conflicts, protecting ecosystems and maintaining stability in the region is identified.

The findings highlight Arctic competition and demonstrate that effective governance in this strategically important region is possible only if international organizations, states, and regional institutions work together. The work has practical implications for understanding the current geopolitical dynamics of the Arctic and the prospects for the development of global security mechanisms.

Keywords: Arctic, international competition, international legal status, geopolitical interests, global security, UN, Arctic governance, regional stability, state actors, continental shelf, transport routes, environmental risks, governance models, international relations.